

Distribuce pracovních sil v Československu (1945 – 1948)

Bakalářská práce

Roman Fara

Univerzita Karlova v Praze

**Fakulta humanitních studií
Vedoucí práce: Ing. Inna Čábelková, Ph.D.**

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 22.6.2006

.....
podpis

Poděkování

Rád bych poděkoval především vedoucí mé bakalářské práce Ing. Inně Čábelkové, Ph.D za její odbornou pomoc během přípravy i dokončení této práce. Dále bych chtěl poděkovat Doc. PhDr. Eduardu Kubů, CSc., zástupci ředitele Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, který mi poskytl cenné rady při výběru tématu bakalářské práce a orientaci v historických materiálech. Také bych se chtěl zmínit o velmi vstřícném přístupu Lenislavy Fenckové z Všeodborového archivu ČMKOS v Praze 3 a Mgr. Katariny Švehlové z knihovny VÚPSV. Zvláštní dík si zaslouží i tisková mluvčí ústředního výboru Českého svazu bojovníků za svobodu, pí. Helmichová, která mi poskytla pomoc při oslovení pamětníků poválečného období.

Obsah

PODĚKOVÁNÍ	2
OBSAH	3
ÚVOD	5
1. POVÁLEČNÉ PRÁVNÍ NORMY	8
1.1. Politická situace v Československu	8
1.2. Dekrety prezidenta Beneše	8
1.3. Pracovní povinnost osob, které pozbyly občanství	10
1.4. Poválečná všeobecná pracovní povinnost	11
1.5. Mobilizace pracovních sil	12
1.6. Dvouletý hospodářský plán (I.)	13
1.7. Tresty	19
1.8. Pracovní průkazy	20
2. PRÁVNÍ NORMY V OBDOBÍ NESVOBODOY	21
2.1. Příkazování práce	22
2.2. Uvolnění pracovních sil pro válečné účely	23
2.3. Pracovní knížky	23
2.4. Podpora při včleňování do práce	24
3. POROVNÁNÍ NOREM PROTEKTORÁTU A ČSR	25
4. ZÁVĚREČNÉ ZHODNOCENÍ 1. až 3. KAPITOLY	29
5. ČINNOST STÁTNÍHO APARÁTU	30
5.1. Znárodnění	30
5.2. Vláda	31
5.3. Předsednictvo vlády	32
5.4. Ministerstvo ochrany práce a sociální péče	33
5.5. Úřady ochrany práce	34
5.6. Poradní sbory	36
5.7. Závodní rady	40
5.8. Revoluční odborové hnutí	42
5.9. K organizační struktuře ROH	44
5.10. Národní výbory	44
5.11. Osidlovací úřad	45
5.12. Dvouletý hospodářský plán (II.)	47
5.13. Orgány plánovací služby	50
5.14. Pracovní síly v dvouletém hospodářském plánu	53
5.15. Zařazení žen do výroby	54
5.16. Dorost	55
5.17. Propagace dvouletého hospodářského plánu	56
5.18. Uskutečňování dvouletého hospodářského plánu	58
5.19. Brigády	60
5.20. Závěrečná zpráva vlády o průběhu plnění 2LP	64
6. VZPOMÍNKY PAMĚTNÍKŮ (ORAL HISTORY)	65
6.1. Vymezení výzkumu	65
6.2. Omezení výzkumu	67

6.3. Zhodnocení výzkumu	67
7. VLIV STÁTNÍCH ROZHODNUTÍ NA MOTIVACI K PRÁCI .	68
8. ZÁVĚR	73
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	76
SEZNAM ZKRATEK	77
SEZNAM CITOVANÝCH PRÁVNÍCH NOREM	78
PŘÍLOHA 1	80
PŘÍLOHA 2	82
PŘÍLOHA 3	82
PŘÍLOHA 4	89

Úvod

Jedním z motivů, proč jsem si zvolil toto téma, byla snaha přispět k pochopení událostí z let 1945 – 1948 v Československu. Toto období podle mého názoru není ještě uzavřené, ale stále promlouvá do dnešní politické a hospodářské situace, a některé myšlenkové koncepty stále ovlivňují myšlení mnoha lidí.

V této práci jsem se zaměřil na analýzu distribuce pracovních sil po druhé světové válce v období mezi květnem 1945 a prosincem roku 1948. Toto období je pro mne zajímavé tím, že kladlo velké nároky na představitele tehdejšího politického a hospodářského aparátu. Bylo nutné rychle se vypořádat s akutním nedostatkem pracovních sil, který z velké části způsobila právě skončená světová válka, ale i politické rozhodnutí o odsunu Němců, jež mělo závažné důsledky převážně na pohraniční průmysl a zemědělství. Bylo to přelomové období i z hlediska celého hospodářství. Tržní systém předválečného Československa se vzhledem k nedávným zkušenostem s celosvětovou hospodářskou krizí a právě skončenou válkou jevil jako systém, který si s touto krizí a nezaměstnaností neumí poradit. Prezident Beneš a ostatní pováleční představitelé politického a hospodářského života se přikláněli k názoru, že hospodářská politika musí být centrálně řízena a koordinována. Prakticky to znamenalo opuštění tržního hospodářství, založeného na vztahu poptávky a nabídky, a postupné vytvoření socialistické a centrálně řízené ekonomiky. Velmi trefně charakterizuje změny, které v poválečném hospodářství probíhaly, OČENÁŠEK v knize *První hospodářský plán v Československu*:

„Prezident republiky podepsal 28. října 1946 zákon o dvouletém hospodářském plánu¹. Tímto ústavním aktem zřekl se český a slovenský národ zásad hospodářského liberalismu a hospodářského individualismu, a rozhodl se pro nový směr hospodářské politiky, směr, charakterizovaný ústředním vedením

¹ Autor se zde dopustil drobné chyby - zákon o 2LP byl podepsán 25. října 1946, nikoliv o tři dny později, viz Sb. zák. a nař. 1946.

hospodářství pod státní autoritou, obecně nazývaný hospodářstvím plánovaným.“ (Očenášek 1947, 3)

Popud k napsání této práce vzešel s konzultace s Doc. PhDr. Eduardem Kubů, CSc. z Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK, který mne zpracování tohoto tématu navrhl s tím, že se dosud nikdo problematikou pracovních sil v období dvouletého hospodářského plánu soustavně nezabýval. Také jsem se doslechl, že poválečný právní řád obsahoval prvky přinucení z doby „totálního nasazení“.

Chtěl jsem zjistit, jak si představitelé nového hospodářsko-politického systému s komplikovanou situací poradili. Uvědomil jsem si, že toto téma nepostrádá dramatičnosti, ke které přispěla těžká poválečná hospodářská situace, provázená masivním nedostatkem pracovních sil, jenž byl ještě prohlouben poválečným hromadným odsunem Němců. Situaci dramatizovala i změna hodnotových měřítek, očekávání tehdejších obyvatel Československa a vliv KSČ, která sledovala své vlastní cíle. Vrcholní představitelé poválečného hospodářství byli vystaveni enormnímu tlaku, vyplývajícímu z poválečného chaosu, fluktuace, všeobecného nedostatku odborníků, manažerů i dělnických profesí. Byli nuceni se s tímto problémem vypořádat v extrémně krátkém čase, kdy nebylo možné čekat, až se nedostatek pracovních sil obnoví přirozenou cestou. Tato práce se bude snažit zmapovat, zanalyzovat a pochopit, proč zvolili právě takový postup, jaká opatření přijali, a nakolik byli ve své činnosti úspěšní.

Struktura této práce, kromě formálního členění, sleduje dvě základní roviny, které se vzájemně prolínají a doplňují: nejprve je to rovina právních norem, tj. jednotlivých dekretů, vládních nařízení, vyhlášek a oběžníků, které nutně tvoří základ každého hospodářského a politického systému. V této práci chci prozkoumat základní normy, spoluutvářející nové poválečné podmínky a určující, jak se bude celé hospodářství včetně distribuce pracovních sil vyvíjet. Druhá rovina analyzuje vlastní fungování organizačně příkazového koordinačního mechanismu se zaměřením na pracovní síly. Popisují zde strukturu organizací, které měly za úkol doplnit chybějící pracovní síly. Zabývám se stavem hospodářství v jeho jednotlivých oborech, procentuelní

úspěšností dvouletého hospodářského plánu, který byl přijat pro roky 1947 – 1948, s cílem efektivněji obnovit hospodářství, analyzuji jeho úspěšnost za první rok a celkové výsledky po jeho dokončení. Na závěr jsem se pokusil konfrontovat tyto poznatky s výzkumem, který jsem provedl mezi žijícími pamětníky událostí z let 1945 – 1948.

Metoda, kterou jsem použil ke splnění vytčeného cíle, spočívá v práci s archivními materiály, především z Všeodborového archivu ČMKOS (Českomoravská konfederace odborových svazů) a Národního archivu na Chodovci, dále v analýze sbírek zákonů, vládních nařízení a dalších právních norem. K práci jsem též využil knihovny Ústavu pro soudobé dějiny, knihovny VÚPSV (Výzkumný ústav práce a sociálních věcí) a Národní knihovny. Součástí práce je již zmíněný výzkum metodou „oral history“, který je založen na sběru a využití informací z ústních rozhovorů s žijícími pamětníky.

Na závěr chci zhodnotit, nakolik bylo tímto novým (centrálním) řízením ekonomiky dosaženo výsledků, stanovených dvouletým plánem hospodářské obnovy. Současně chci potvrdit či vyvrátit tezi, že distribuce pracovních sil v poválečném období do jisté míry pokračovala způsobem, který se odehrával v době Protektorátu Čechy a Morava během totálního nasazení, a ze získaných údajů se chci v poslední kapitole pokusit zvážit důvody, které vedly již v průběhu dvouletého plánu k poklesu pracovní výkonnosti. Součástí závěrečného zhodnocení budou i výsledky výzkumu metodou „oral history“.

1. Poválečné právní normy

1.1. Politická situace v Československu

Jedním z podstatných rysů, který charakterizuje situaci v poválečném Československu, je politický posun doleva. (Kaplan 1991, 5) Jedním z důvodů je pravděpodobně to, že mnoho lidí v té době spojovalo ideu socialismu s vizí spravedlivé společnosti (Tůma 2004, 5). Lidé zažívali euforii z konce války a intenzivně toužili po lepší budoucnosti. Na tuto situaci také reagovaly všechny politické strany včetně nesocialistických směrů, a do svých programů přijímaly sociálně reformní tendence.

Novou organizaci státní správy připravovala exilová vláda v čele s prezidentem Benešem již před koncem války, aby mohla hned po jejím skončení začít pracovat na odstraňování válečných škod. K tomu bylo třeba mimo jiné odstranit problém několika zdrojů právního řádu. Tento problém řešil ústavní dekret² prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. o obnovení právního pořádku z 3. srpna 1944.

1.2. Dekrety prezidenta Beneše

Role prezidenta³ v této době byla natolik klíčová, že se krátce zmíním o některých skutečnostech, které jsou podle mého názoru důležité pro tuto práci. Prezident Beneš postupoval po celou dobu československého exilu v Londýně i v poválečném období v souladu s koncepcí neporušené kontinuity první československé republiky. Při obnovování státu v poválečném období přesto docházelo ke sporům, zda zmocnění prezidenta k vydávání dekretů tuto

² Publikován pod č. 30/1945 Sb.

³ Některé další zajímavé aspekty, naznačující, jaké byly některé postoje prezidenta Beneše v otázce demokracie a její úlohy v poválečném světě, jsem zařadil do přílohy č. 1.

kontinuitu neporušuje. Jelikož se v této práci na dekrety⁴ prezidenta Beneše často odkazují, a právní normy jsou jedním ze základních východisek této práce, zajímala mne otázka legitimacy těchto dekretů. Během války a v poválečné politické situaci byly až do ustavení Prozatímního Národního shromáždění veškeré legislativní aktivity prováděny pouze prostřednictvím těchto dekretů. Odpovědí na otázku, zda bylo vydávání dekretů v souladu s právem, je Nález č. 5/1995 Sb. Ústavního soudu České republiky⁵, který se právě jedním z těchto dekretů zabýval a rozhodoval, zda-li bylo jeho vydání legitimní nebo naopak v rozporu s ústavním právem platným v roce 1945:

„(...)Prezident dr. Edvard Beneš se vzdal své prezidentské funkce dne 5. října 1938, avšak vláda československá ve shodě s věrnými občany československého státu nikdy nepokládala tuto rezignaci za platnou, neboť byla protiprávně vynucena. Proto prezident republiky dr. Edvard Beneš zůstal hlavou československého státu nepřetržitě od 18. prosince 1935 a je vládami Spojených národů, jakož i vládami států jiných, za hlavu státu uznáván.“

Situaci po uplynutí prezidentského mandátu řešil odstavec 5 § 58 ústavní listiny, který zní:

„Dřívější prezident zůstává ve své funkci, pokud nebyl zvolen prezident nový, proto dosavadní prezident republiky dr. Edvard Beneš, řádně zvolený Národním shromážděním dne 18. prosince 1935, zůstává ve svém prezidentském úřadě až do doby, kdy bude možno provést volbu nového prezidenta. Vláda se takto usnesla všemi hlasy a zároveň uložila předsedovi vlády, aby její usnesení oznámil prezidentu republiky, lidu československému, Státní radě, jakož i mezinárodní veřejnosti⁶.“

Podstatné je, že Ústavní soud České republiky vzhledem k tomuto nálezu dne 8. března 1995 zamítl návrh na zrušení dekretu prezidenta republiky č.

⁴ Seznam dekretů prezidenta republiky z roku 1945 viz <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/> [citováno 18. června 2006].

⁵ Viz <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/na1995.html> [citováno 18. června 2006].

⁶ Úř. věst. čsl., ročník III, 1942, str. 17.

108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy a rozhodl tak, že dekrety vydávané prezidentem Benešem byly legální a v souladu s platným ústavním právem v roce 1945.

1.3. Pracovní povinnost osob, které pozbyly občanství

Jedním z prvních kroků, které řešily akutní nedostatek pracovních sil těsně po válce, bylo vydání dekretu prezidenta republiky č. 71/1945 Sb. ze dne 19. září 1945 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly čs. státního občanství podle dekretu č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945. Tento dekret měl za úkol přispět k odstranění a odčinění škod způsobených válkou a leteckým bombardováním, a napomoci obnovení hospodářského života. Pracovní povinnosti podle tohoto dekretu podléhali muži od 14 do 60 let a ženy od 15 do 50 let věku. Přidělit osoby podléhající pracovní povinnosti měly v kompetenci jednotlivé okresní národní výbory (dále ONV), které případně sestavovaly pracovní kolony. Rozhodnutí o přidělení bylo konečné. Osobám takto přiděleným náležela za vykonanou práci náhrada, stanovená tímto úřadem. Přestupky mohl ONV (správní komise) potrestat vězením do jednoho roku.

Osoby přidělené k práci musely mimo jiné dodržovat denní řád, podle kterého od 1. dubna do 30. září musely vstávat v 5 hod., v době zimní v 6 hod., o nedělích a svátcích o hodinu později. Uléhat musely ve 22 hod., respektive ve 21 hod. Denní pracovní doba činila 8 hodin, mohla být však prodloužena až na 10 hodin denně. Bez doprovodu zaměstnavatele tyto osoby nesměly v noci prodlévat mimo vykázaný přístřešek⁷.

⁷ VA ČMKOS, f. ÚRO-Soc., k. 3, inv. č.2/1-4 , Směrnice MV č.j. II-1620-3/11-45-V/4 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly čsl. státní občanství, s. 9.

1.4. Poválečná všeobecná pracovní povinnost

Základní právní normou v oblasti poválečného pracovního práva byl dekret prezidenta republiky č. 88/1945 Sb. z 1. října 1945 o všeobecné pracovní povinnosti, jež byla v § 1. vymezena takto:

„K výkonu prací, jejichž neodkladné provedení vyžadují důležité zájmy veřejné, mohou býti přiděleni všichni práce schopní muži ve věku od 16 do 55 let a ženy ve věku od 18 do 45 let.“ (Sb. zák. a nař. 1945, 157)

Z přidělení byly vyňaty vojenské osoby v činné službě, osoby, jejichž setrvání v dosavadním místě bylo nezbytné z hlediska veřejného zájmu, posluchači vysokých škol a žáci středních a odborných škol veřejných nebo s právem veřejnosti, ženy od počátku třetího měsíce těhotenství až do třetího měsíce po slehnutí, dále ženy, které měly v péči alespoň jedno dítě mladší 15 let nebo samy obstarávaly domácnost a pečovaly alespoň o jednoho příslušníka této domácnosti (§ 2.).

Tento dekret byl především namířen proti osobám, které nevykonávaly zaměstnání (povolání) nebo nebyly plně zaměstnány. Osoby, které byly ve stálém pracovním poměru a skutečně pracovaly nebo provozovaly samostatnou živnost nebo svobodné povolání, mohly být přiděleny teprve tehdy, nebyl-li dostatek jiných pracovních sil.

Doba, po kterou mohly být tyto osoby přiděleny k práci nesměla přesáhnout dobu jednoho roku. Z naléhavých důvodů mohla být tato doba prodloužena o šest měsíců. Dosavadní pracovní poměr přidělením nezanikl, ale přidělená osoba byla po dobu přidělení posuzována, jako by byla na dovolené. Sjednávání i rozvázání pracovního (učebního) poměru bylo omezeno předchozím souhlasem příslušného úřadu ochrany práce.

K součinnosti při provádění tohoto dekretu byly podle § 22 nuceny i další subjekty: úřady veřejné správy, soudy, nositelé sociálního pojištění, právnické a fyzické osoby, a to na žádost OÚOP.

Tento dekret se stal právním základem pro organizování pracovních brigád. Dekret byl novelizován zákonem č. 175/1948 Sb. z 21. června 1948, který prodloužil maximální dobu pracovní povinnosti z 18 měsíců na 3 roky.

Na dekret prezidenta republiky č. 88/1945 S. z 1. října 1945 o všeobecné pracovní povinnosti navazovala vyhláška ministra ochrany práce a sociální péče č. 328 ze 17. října 1945 o povinnosti hlášení osob podléhajících všeobecné pracovní povinnosti⁸ a vyhlášky ministra ochrany práce a sociální péče č. 329 ze 17. října 1945 o povinnosti zaměstnavatelů předložit seznamy a výkazy zaměstnanců a výkazy o výrobě⁹. Podniky byly takto povinny do 14 dnů ode dne účinnosti této vyhlášky odeslat seznamy příslušnému OÚOP. Výkazy obsahovaly předmět podnikání a průměrný stav zaměstnanců v letech 1937, 1944 a jejich stav k 1. říjnu 1945, rozdělený podle pohlaví a skupin povolání. Průmyslové závody přikládaly i rozsah (množství) a předmět výroby v těchto letech.

1.5. Mobilizace pracovních sil

Situace v poválečném hospodářství byla však natolik vážná, že si vyžadovala systematicky vedený nábor pracovních sil. Pro potřeby urychlené obnovy hospodářství byl postupně přijat zákon o zajištění pracovních sil pro zemědělskou výrobu, zákon o dvouletém hospodářském plánu a zákon o některých opatřeních k provedení národní mobilizace pracujících.

Zákon č. 121/1946 Sb. z 16. května 1946 o zajištění pracovních sil pro zemědělskou výrobu v rámci národní výstavby státu čelil poválečné situaci v zemědělství, z kterého odcházelo značné množství lidí stejně jako z průmyslu

⁸ Úř. l., z 20. října 1945, č. 121.

⁹ Tamtéž.

stavebních hmot a z jiných méně atraktivních povolání. V rámci ustanovení tohoto zákona mohli být do zemědělství přiděleni všichni zemědělských prací schopní muži ve věku od 15 do 55 roků a ženy od 15 do 45 roků (§ 2.). Všichni, kromě těch, kteří byli z této povinnosti vyjmuti (§ 4.), se museli do 8 dnů od vyhlášení tohoto zákona hlásit u místního NV (správní komise), po případě v příslušném sídle OÚOP nebo jeho poboček.

Vyjmuti z tohoto zákona byli osoby ve stálém pracovním poměru, osoby plně zaměstnané v zemědělství, živnostníci, osoby konající vojenskou službu, posluchači vysokých škol, ženy od 3. měsíce těhotenství, osoby trvale k práci nezpůsobilé, ženy, které vedly domácnost a pečovaly alespoň o 1 dítě do 10 let nebo nejméně o 2 příslušníky domácnosti, dále přednostové a členové cizích zastupitelských úřadů a příslušníci jejich rodin. K výkonu prací přidělovaly OÚOP především osoby bez práce nebo osoby, které nebyly plně zaměstnány. Osoby bylo možné přidělit na dobu celkem 3 měsíců v kalendářním roce.

1.6. Dvouletý hospodářský plán (I.)

První hospodářský plán v poválečném Československu podrobněji rozebírá druhá část této práce. Zde se chci zaměřit pouze na ustanovení, která se týkají národní mobilizace pracovních sil. Tento dvouletý hospodářský plán (dále 2LP) byl plánován na roky 1947-1948, a na jeho realizaci byl vydán samostatný zákon č. 192/1946 Sb. z 25. října 1946 o dvouletém hospodářském plánu. Národní mobilizací pracovních sil se zabývá § 9, kde je stanoveno, že v rámci 2LP je třeba včlenit a přeřadit do průmyslu asi 270.000, do zemědělství a lesnictví asi 230.000 a do stavebnictví asi 90.000 pracovních sil. Zároveň se zde konstatuje, že se musí zvýšit výkonnost pracujících průměrně o 10% ve srovnání s rokem 1937. Zákon stanoví nejdůležitější směry, jak tohoto cíle dosáhnout (Sb. zák. a nař. 1946, 157):

- a) *„osoby, které mohou býti na dosavadních pracovištích postrádány, přejdou do oborů, kde je jich naléhavě třeba;*

- b) kvalifikované síly se vrátí postupně do svého původního povolání;*
- c) zařadí se plánovitě dorost;*
- d) zařadí se osoby práce schopné a dosud nepracující do produktivní práce;*
- e) zvýší se počet žen výdělečně pracujících;*
- f) začlení se do práce osoby se sníženou pracovní schopností;*
- g) bude se podporovat reemigrace krajanů;*
- h) bude se organizovati pracovní soutěžení.“*

Mobilizace pracujících se měla provádět především na podkladě dobrovolnosti. Kdyby takto nebylo dosaženo potřebného počtu pracujících, měla být teprve učiněna opatření na podkladě zákonných ustanovení o pracovní povinnosti.

Vzhledem k přetrvávajícímu nedostatku pracovníků především v průmyslu a zemědělství byl přijat samostatný zákon o mobilizaci pracovních sil č. 87/1947 Sb. z 9. května 1947 o některých opatřeních k provedení národní mobilizace pracovních sil.

K provádění národní mobilizace pracovních sil měla sloužit tato opatření (Sb. zak. a nař. 1947, 465):

- a) „ekonomické hospodaření pracovní silou;*
- b) začlenění osob práce schopných a dosud nepracujících do práce;*
- c) přechod osob, které mohou býti postrádány na dosavadních místech, do oborů, kde jich je naléhavě třeba;*
- d) návrat odborně vyškolených nebo vycvičených pracovních sil do původních povolání;*
- e) zvýšení počtu žen výdělečně pracujících;*
- f) začlenění osob se sníženou pracovní schopností do práce;*
- g) zvýšení pracovní výkonnosti a kázně.“*

Ministr sociální péče měl za úkol po dohodě s příslušnými ministry a po konzultaci s ÚRO a příslušnými ústředními hospodářskými organizacemi

vyhlásit, ve kterých pracovních oborech nebo povoláních jsou zaměstnavatelé povinni uvolnit své postradatelné zaměstnance.

Výběrem zaměstnanců, kteří měli být podle vyhlášky ministra sociální péče uvolněni, byli pověřeni zaměstnavatelé, kteří výběr konzultovali se závodním zastupitelstvem zaměstnanců a byli povinni odevzdat jmenný seznam uvolněných do 14 dnů ode dne, kdy se dověděli počet zaměstnanců určených k uvolnění. Seznam zaměstnanců, kteří měli být uvolněni, pak musel zaměstnavatel předložit příslušnému OÚOP k přezkoušení a schválení. OÚOP měl za úkol urychleně přezkoumat předložený seznam, uvážit případné námitky a rozhodnout, zda dává souhlas k rozvázání pracovního poměru s navrženými zaměstnanci.

Nesjednal-li zaměstnanec se souhlasem OÚOP do 14 dnů ode dne, kdy mu byla dána výpověď, novou pracovní smlouvu, měl OÚOP právo ho umístit v zaměstnání, které bylo v souladu s jeho tělesnou a duševní způsobilostí, vzděláním, odbornými znalostmi a sociálními poměry, ovšem se zřetelem na potřeby 2LP.

Umístění zaměstnanců prováděl OÚOP výměrem, který doručil jak zaměstnanci, tak i novému a dosavadnímu zaměstnavateli.

O přikazování do pracovního poměru zákon stanoví, že zaměstnance lze umístit bez jeho souhlasu mimo místo jeho bydliště (pobytu) pouze, vyžadují-li toho potřeby 2LP. Vdané ženy nebylo podle ustanovení tohoto paragrafu možné umístit bez jejich souhlasu a zaměstnance mladší 18 let bez souhlasu otcovského opatrovníka nebo poručníka. Obdobné podmínky platili i pro zaměstnance, které nebylo možné v podniku dále zaměstnávat pro úředně nařízené a vykonatelné organizační opatření v hospodářství.

Dalším závažným ustanovením tohoto zákona byl návrat odborně vyškolených nebo vycvičených pracovních sil do jejich původního povolání. Tak byl např. vyučený slévač, nyní pracující jako úředník, povinen vrátit se do

svého původního povolání v továrně. Zákon rozlišoval dobrovolný a povinný návrat.

Při stanovení podmínek povinného návratu do původního povolání vyhlásil ministr sociální péče po dohodě s příslušnými ministry a po slyšení jednotné odborové organizace a příslušných ústředních hospodářských organizací v Úředním listě pracovní obory nebo povolání, do nichž se museli vrátit zaměstnanci, kteří v nich byli odborně vyškoleni nebo vycvičeni, pokud nepracovali ve svém oboru nebo povolání (zaměstnání) a pokud nebyli z důležitého veřejného nebo hospodářského zájmu na svém dosavadním místě nepostradatelní a nezískali odbornou způsobilost, která se obvykle vyžaduje pro obor, ve kterém nyní pracovali. Také se mělo brát ohled na jejich sociální poměry...

Seznam zaměstnanců, na které se vztahovala vyhláška ministra sociální péče, vydaná podle § 16, odst. 1, tohoto zákona, sestavil OÚOP po slyšení zaměstnavatele a závodního zastupitelstva zaměstnanců, a sdělil dotčeným zaměstnancům, že byli zařazeni do seznamu osob, které se musí vrátit do pracovního oboru nebo povolání, ve kterém byli odborně vyškoleni nebo vycvičeni.

Zákon v šesté části pamatoval i na zvýšení počtu žen výdělečně činných. Ministr sociální péče mohl v dohodě se zúčastněnými ministry a po slyšení ÚRO a příslušné ústřední hospodářské organizace vyhlásit v Úředním listě, že se některé druhy práce nebo zaměstnání vyhrazení především ženám. Toto opatření mohlo být učiněno buď všeobecně nebo pro určitá hospodářská odvětví nebo pro jednotlivé obory, po případě podniky. Zaměstnavatelé, v jejichž podnicích byla pracovní místa uvedena ve vyhlášce MSP, měli povinnost zaměstnat na takových místech především ženy. Nenašel-li si zaměstnavatel ženskou pracovní sílu sám, byl povinen to ihned oznámit OÚOP, který mu zprostředkoval vhodnou zaměstnankyni z řad uchazeček, které měl v patrnosti.

Část sedmá pojednává o zařazení do práce osob se sníženou pracovní schopností. V této části se stanoví, že některé druhy práce nebo zaměstnání jsou především vyhrazeny osobám, jejichž pracovní schopnost je trvale nebo

přechodně po delší dobu snížena. Zaměstnavatelé, v jejichž podnicích byla taková pracovní místa, byli povinni na těchto místech zaměstnat osoby se sníženou pracovní schopností.

Velmi závažný dopad na ekonomickou situaci zaměstnanců, kteří se museli vrátit do původních povolání, mělo ustanovení § 32, které řešilo vyrovnání rozdílu mezi dosavadním výdělkem a výdělkem novým. Podle tohoto ustanovení poskytoval OÚOP zvláštní podporu přemístěným zaměstnancům, kteří nemohli na novém místě dosáhnout bez své viny pracovního výdělku, který měli v dosavadním zaměstnání. Tato podpora (ve výši rozdílu mezi dřívějším výdělkem a výdělkem v novém zaměstnání) se však poskytovala maximálně po dobu 3 měsíců...

Ministr soc. péče mohl vyhláškou v Úředním listě pro některá povolání prodloužit dobu tří měsíců až o další tři měsíce. I tak se lze ptát, nakolik se tato změna zaměstnání mohla projevit na pracovní výkonnosti těchto zaměstnanců.

Dne 2. září 1947 bylo vydáno vládní nařízení č. 156/1947 Sb., kterým se částečně provádí ustanovení § 2 zákona o některých opatřeních k provedení národní mobilizace pracovních sil. Vláda zde nařídila, že v zemědělství a lesnictví, v průmyslu kamene a zemin, ve stavebnictví, v hornictví a hutnictví mají být umístěny další pracovní síly v počtu 176.000.

Pracovní síly měly být získány především dobrovolným návratem odborně vyškolených zaměstnanců, dobrovolným přechodem zaměstnanců postradatelných na dosavadních pracovních místech, a současně začleněním osob dosud nepracujících, které se přihlásili dobrovolně. V případě, že by se těmito opatřeními nepodařilo získat potřebný počet pracovních sil, mohl ministr sociální péče učinit opatření uvedená v § 16, odst. 1 zákona č. 87/1947 Sb., tj. nařídít návrat zaměstnancům do určitých oborů, ve kterých byli odborně vyškoleni. Toto opatření se týkalo především zaměstnanců z oborů, které nebyly z hlediska provádění 2LP nezbytné: z odvětví výroby a obchodu, která nesloužila plynulému zásobování pracujících (např. vyrábějící zboží luxusní, upomínkové, lihové nápoje), ambulantních živností, luxusních a nočních

zábavních podniků, sázkových kanceláří, zprostředkovatelen sňatků a obchodů s realitami, přebytečných textilních obchodů a velkoobchodů, z pojišťovnictví zejména zprostředkování pojistných obchodů a peněžnictví, pokud nebylo nezbytně nutné z hlediska jednotné výstavby národních a lidových peněžních ústavů.

Dále se zde (§ 7.) stanovilo pořadí důležitosti hospodářských oborů (odvětví) pro umíst'ování pracovních sil (Sb. zák. a nař. 1947, 820):

1. „zemědělství a lesnictví,
2. hornictví,
3. průmysl kamene a zemin (zejména těžba keramických surovin a jejich základní zpracování, výroba stavebních hmot, lomy, štěrkovny, pískovny, vápenky, cihelny, výroba cementu a žáruvzdorného zboží),
4. stavebnictví,
5. hutnictví.“

Vláda se pochopitelně snažila, aby její opatření pro zajištění nových pracovních sil dosáhla co nejlepších výsledků. Dalším krokem v této snaze bylo vládní nařízení č. 157/1947 Sb. z téhož dne o podpůrných opatřeních k provedení národní mobilizace pracovních sil. Osobám, které se se souhlasem OÚOP dobrovolně začlenili do práce nebo v ní byli umístěny podle ustanovení §§ 6 až 23 zákona, se měla poskytnout podpora v podobě jízdného, pracovní výstroje a podpora na vedení dvojí domácnosti (v případě, že byl zaměstnanec nucen žít odloučeně od rodinných příslušníků). Podpora činila 40,- Kčs denně (280,- Kčs týdně), v zemědělství a lesnictví, v průmyslu kamene a zemin, ve stavebnictví, v hornictví a hutnictví 50,- Kčs denně. Podpora se poskytovala nejdéle po dobu dvou let.

Dále byl zaveden příspěvek na přestěhování. Agenda kolem tohoto příspěvku byla relativně zdlouhavá a složitá: před rozhodnutím o poskytnutí příspěvku si vyžádal OÚOP, příslušný podle místa dosavadního bydliště, vyjádření OÚOP, příslušného podle místa zaměstnání, zda je přestěhování účelné podle povahy zaměstnání a z hlediska veřejného zájmu, pak teprve vydal rozhodnutí. Příspěvek se poskytoval buď ve výši 75% nebo v plné výši

prokázaných nákladů na přestěhování rodinných příslušníků (nejvýše však v částce 10.000 Kčs).

Na příspěvky měli nárok i zaměstnavatelé: příspěvek na úhradu mzdy (platu) při zkrácené výpovědní lhůtě, příspěvek na úhradu odbytného a příspěvek na úhradu rozdílu pojistného. O všech příspěvcích rozhodoval vždy příslušný OÚOP.

Vlastní průběh národní mobilizace pracovních sil v rámci 2LP sledovala statistika MSP (tzv. výkaz „C“), kterou připravovaly OÚOP. Státní úřad plánovací doplňoval tuto měsíční statistiku údaji o pracovním zařazení cizích dělníků a trestanců (Pražák 1947, 249).

K výsledkům práce OÚOP ve věci zákona č. 121/1946 Sb. o zajištění pracovních sil pro zemědělskou výrobu v rámci národní výstavby státu píše GLOS toto:

„Úřady ochrany práce přezkoušely podle zákona čís. 121/46 Sb. tisíce dřívějších čeledínů, zemědělských dělníků a služebných, avšak výsledkem tohoto šetření bylo pouze sociologicky zajímavé konstatování, kolik těchto lidí přešlo do jiných oborů, kolik děvčat se provdalo, odstěhovalo, zemřelo apod. Počet skutečně převedených byl minimální a naprosto nebyl úměrný námaze spojené s přezkoušením.“ (Glos 1948, 65)

V podstatně lepší situaci se nacházeli v rámci návratu do původních povolání stavební dělníci. Důvodem byly lepší mzdové podmínky ve stavebnictví než v jiných oborech. Přesto s návratem souhlasilo jen asi 10% původních stavebních dělníků¹⁰.

1.7. Tresty

Trestní ochranu 2LP normoval zákon č. 27/1947 Sb. ze dne 13. února 1947 o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu, který

¹⁰ Tamtéž.

rozeznával řadu skutkových podstat a jim odpovídajících soudních trestů. V § 2. tohoto zákona se stanoví, že každý, kdo se dopustí jednání nebo opominutí ohrožujícího uskutečnění 2LP nebo jeho jmenovitého úkolu v úmyslu, aby ho zmařil nebo ztížil, bude potrestán pro zločin odnětím svobody od šesti měsíců do pěti let; bylo-li uskutečnění 2LP zmařeno nebo ztíženo, bude potrestán odnětím svobody od pěti do deseti let. Vedle trestu odnětí svobody mohl být také uložen peněžitý trest od 1.000 Kčs do 1 milionu Kčs. Byl-li čin spáchán ze zjištěnosti, byl současně s trestem odnětí svobody uložen i peněžitý trest od 10.000 Kčs do 5 milionů Kčs.

1.8. Pracovní průkazy

Pracovní průkazy sloužily k většímu dohledu nad každým jednotlivcem a také pomáhali byrokratickému aparátu lépe řídit pracovní trh. Pracovní průkazy zavedl zákon č. 29/1946 ze dne 12. února 1946. Povinnost vlastnit tento průkaz měli všichni zaměstnanci ve smluvním poměru včetně učňů, praktikantů a dobrovolníků, dále domácí dělníci, domácí živnostníci a zprostředkovatelé domácích prací. Povinnost se vztahovala i na spolupracující rodinné příslušníky.

Případné pochybnosti řešily jednotlivé OÚOP, které tyto průkazy vydávaly. Pracovní průkaz obsahoval kromě osobních dat i údaje zaměstnavatele o trvání zaměstnání, potvrzené závodní radou. Před vstupem do nového zaměstnání musela osoba tento průkaz předložit OÚOP příslušnému dle místa zaměstnání, přitom jí byl vydán tiskopis přihlášky k nemocenskému pojištění pro nového zaměstnavatele. Trestní ustanovení při zneužití tohoto průkazu hrozily vězením až do šesti měsíců a pokutou do 500.000 Kčs.

Na tomto místě chci podrobit zkoumání příslušné právní normy z období Protektorátu Čech a Moravy, abych mohl v závěru první části této práce rozhodnout, zda se některá opatření k odstranění nezaměstnanosti v poválečném období skutečně shodovala s praktikami totálního nasazení. Jsem si vědom, že

mimo pracovní povinnosti, pracovních průkazů, podpor a pracovních úřadů, které se distribucí pracovních sil zabývaly, existují ještě další oblasti, které mohou být využity k porovnání protektorátního státního aparátu s poválečnou politikou v oblasti pracovního práva, např. mzdy nebo soc. pojištění. Vzhledem k rozsahu práce jsem se soustředil pouze na výše uvedené oblasti.

2. Právní normy v období nesvobody

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava 15. března 1939 byli Češi včleněni do německého válečného hospodářství. Byla zde zavedena obecná pracovní povinnost. Čeští dělníci byli pracovníě nasazováni do všech zemí okupovaných německými armádami. Za útěk a další způsoby vyhýbání se pracovní povinnosti následoval odsun do koncentračního tábora. Němci nejen trestali, ale snažili se naopak dělníky i motivovat příslibem přesčasových peněžních příplatků a naturálními dárkami, např. cigaretami a alkoholem. Za plnění pracovních povinností nabízeli i odměnu v podobě pobytu v ozdravovně zvané „Erholungsheim“. (Rozeňnal [1953], 48)¹¹

Svobodná vůle, kterou každý zaměstnanec projevuje uzavřením pracovní smlouvy, byla v protektorátu nahrazena ustanoveními vládních nařízení a příkazy pracovních úřadů, které rozhodovaly o druhu zaměstnání a práce.

Z pochopitelných důvodů byly na zákl. vládního nařízení č. 347/1941 Sb. o úpravě poměrů v odborových organizacích ze 14. srpna 1941 zrušeny odborové organizace, které chránily zájmy zaměstnanců. Zrušené odborové organizace nahradila Národní odborová ústředna zaměstnanecká (NOÚZ), která se stala orgánem vlády ke zvýšení výroby¹².

¹¹ Kopie (xerox) jednoho exempláře této knihy z pozůstalosti pí. Drobílkové se nachází ve Všeodborovém archivu ČMKOS na Praze 3.

¹² Tamtéž, s. 49.

Přímé spojení s dělníky v této době obstarávaly závodní výbory, jejichž členové nebyli voleni nýbrž jmenováni, a jejich funkční období prodlužovala jednotlivá vládní nařízení.

Pracovním zařazováním jednotlivců se zabývaly úřady práce, zřízené podle vládního nařízení č. 193/1939 Sb. z 25. července 1939 o úřadech práce. Tyto úřady nahradily dosavadní veřejné zprostředkovatelny práce, které byly povinny odevzdat těmto úřadům do užívání kanceláře včetně kancelářského vybavení. Působnost úřadů stanovilo vládní nařízení č. 192/1941 Sb. z 16. května 1941 o výstavbě úřadů práce.

2.1. Příkazování práce

Příkazování práce bylo ustanoveno nejprve vládním nařízením č. 190/1939 Sb. z 25. července 1939 o všeobecné pracovní povinnosti, ve kterém se k provedení zvláště důležitých úkolů ukládala pracovní povinnost všem mužským práce schopným státním příslušníkům Protektorátu Čechy a Morava ve stáří od dokonání 16. do dokonání 25. roku po stanovenou dobu (1 rok), dále vládním nařízením č. 173/1940 Sb. z 11. dubna 1940 o příkazování pracovních sil k zemědělským pracím, ve kterém se uděluje úřadu práce pravomoc přikázat osoby schopné ke konání zemědělských prací ve stáří od dokonání 16. do dokonání 60. roku (po dobu 3 měsíců pro zaměstnané, 6 měsíců pro nezaměstnané a 1 rok, jde-li o přikázání k pracím, které zpravidla obstarává čeleď nebo deputátníci) a konečně vládním nařízením č. 46/1940 Sb. z 23. ledna 1941, které umožnilo k provedení neodkladných prací mimořádné státně politické nebo hospodářské důležitosti přikázat k práci obyvatelé Protektorátu ve věku od 18 do 50 let. Pracemi v tomto smyslu byly míněny práce, které sloužily obraně země, zajištění výživy, výrobě spotřebních statků, hospodářskému využití země, zdokonalení dopravních poměrů, jakož i zdolání stavu nouze a přírodních katastrof. Za tímto účelem také mohlo být veřejným a soukromým podnikům a správám nařízeno, aby uvolnily některé pracovní síly.

Žádost o přikázání pracovních sil podával zaměstnavatel u úřadu práce, v jehož obvodu měly být práce prováděny. Zaměstnavatel musel prokázat, že využil všech dostupných prostředků k šetření pracovními silami, musel doložit údaje o druhu a délce prací, jež měly být provedeny, o době nutného zařazení do práce a o mzdě.

2.2. Uvolnění pracovních sil pro válečné účely

Vedle výše popsaného zdánlivě dobrovolného naboru pracovních sil probíhal nábor i jednoznačným donucováním¹³. Vládní nařízení č. 44/1943 Sb. z 11. února 1943 o uvolnění pracovních sil k válečně důležitým úkonům stanovilo, že ministr hospodářství a práce nebo jiní k tomu příslušní ministři v dohodě s ministrem hospodářství a práce jsou zmocněni, aby vydávali příkazy o zastavení nebo sloučení podniků a o zastavení určitých činností, jakož i aby učinili potřebná opatření k jejich provedení za účelem dalekosáhlého přímého nebo nepřímého uvolnění pracovních sil z obchodu, řemesla, živnosti hostinské a výčepnické a z ostatních živností (úspora uhlí, energie a služebních úkonů všeho druhu) pro úkoly obrany říše. Toto nařízení nejvíce postihlo obchodní živnosti a vžilo se pro něj označení „Auskämmung des Handels“ (vyčesávání obchodu)¹⁴.

2.3. Pracovní knížky

Dohled nad pracovním nasazením řešilo vládní nařízení č. 241/1941 Sb. o pracovních knížkách z 26. června 1941, kde se v § 1. píše, že pracovní knížky se zavádějí, aby bylo možno plánovitě rozdělovat pracovní síly a řídit práci.

Pracovní knížka byla dokladem vůči úřadu práce, nositelům sociálního pojištění, veřejné péče a vůči zaměstnavateli. Vládní nařízení č. 291/1941 Sb.

¹³ Tamtéž, s. 51.

¹⁴ Tamtéž.

z 25. července 1941 o vydávání pracovních knížek pověřilo jejich vydáváním nositele nemocenského pojištění, kteří je vydávaly pro své pojištěnce na základě vyplněného osobního listu od 1. září 1941.

2.4. Podpora při včleňování do práce

Jak jsem se již zmínil, Němci se kromě trestů snažili podporovat včleňování do práce i celou řadou podpor. Na základě vládního nařízení č. 237/1941 Sb. z 29. května 1941 bylo možné poskytovat podporu jako podnět k přijímání do práce a pro provádění odborného školení v těchto oblastech (Sb. zák. a nař. 1941, 1245):

- a) *„v cestovním,*
- b) *ve výpomoci rodině,*
- c) *v pracovní výstroji,*
- d) *v úhradě nákladů odborného školení a v placení podpor v nezaměstnanosti,*
- e) *v přídavcích placených veřejnému stavebníku na vyrovnání nižšího pracovního výkonu osob, přidělených úřadem práce,*
- f) *v jednorázové výpomoci školní mládeži pro její první nastoupení práce po opuštění školy,*
- g) *v zapravení nákladů lékařského vyšetření, jež nařídil úřad práce.“*

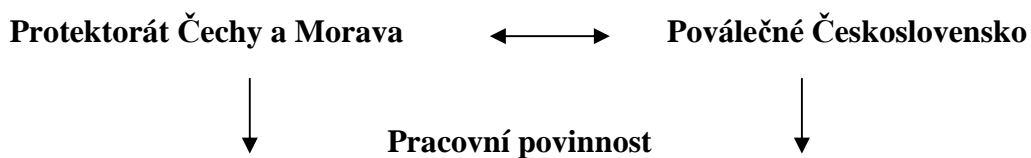
Podpory mohly spočívat v hotovosti, ve věcech nebo poukázkách (§ 2.). O podpoře rozhodoval úřad práce, u kterého byla podána žádost.

Podporu při včleňování do práce následně upravilo vládní nařízení č. 250/1943 Sb. z 27. srpna 1943, které stanovilo, že podpory při včleňování do práce se povolují k usnadnění nastoupení práce, v době trvání pracovního poměru a v době nezaměstnanosti. Podpory měly sloužit k tomu, *„aby osoba schopná ke včlenění do práce věnovala se plně své práci a dosáhla tím ve svém nynějším nebo budoucím zaměstnání nejlepšího pracovního výsledku pro blaho*

celku a tím i pro blaho své, anebo aby si při přechodné nezaměstnanosti mohla zachovati sílu pro opětné včlenění do práce“. (Sb. zák. a nař. 1943, 1258)
Podporu nesměli pobírat občané romské národnosti a Židé.

3. Porovnání norem protektorátu a ČSR

Porovnejme na tomto místě zákony protektorátu s právními normami poválečného Československa, upravujícími pracovní povinnost, pracovní průkazy, podpory a pracovní úřady, které se distribucí pracovních sil zabývaly. Zde jsou výsledky:

ANO

v Protektorátu byla uzákoněna všeobecná pracovní povinnost Čechy a Morava vládním nař. č. 190/1939 Sb. o všeobecné pracovní povinnosti. Týkala se mužů od 16 do 25 let. Vládní nař. č. 173/ 1940 Sb. o přikazování pracovních sil k zemědělským pracím přikazovalo pracovní povinnost osobám od 16 do 60 let. Vládní nař. č. 46/1940 Sb. umožňovalo přikázání práce obyvatelům Protektorátu ve věku od 18 do 50 let.

ANO

Poválečnou všeobecnou pracovní povinnost uzákonil prezidentský dekret č. 88/1945 Sb. o všeobecné pracovní povinnosti. Přidělení k práci se týkalo mužů od 16 do 55 let a žen od 18 do 45 let. Novelizace prodloužila pracovní povinnost z 18 měsíců na 3 roky. Zákon č. 121/1946 Sb. o zajištění pracovních sil pro zemědělskou výrobu znamenal pracovní povinnost mužů ve věku od 15 do 55 let a žen od 15 do 45 let.

Pracovní průkazy

ANO

Dohled nad pracovním nasazením v protektorátu řešilo vládní nař. č. 291/1941 Sb. o vydávání pracovních knížek. Pracovní knížky byly dokladem vůči úřadům práce, zaměstnavatelům atd.

ANO

Dohled nad situací v oblasti pracovních sil v poválečném Československu řešil zákon č. 29/1946 Sb., kterým se zavedly pracovní průkazy. Pracovní průkazy byly dokladem vůči OÚOP, zaměstnavatelům, atd. Některé odstavce tohoto zákona se doslovně shodují s ustaveními zákona o vydávání pracovních knížek během protektorátu. (viz příloha č. 4)

Pracovní úřady

Pracovním zařazením jednotlivců se v protektorátu zabývaly úřady práce, které ustavila vláda svým nařízením č. 193/1939 Sb. o úřadech práce. Tyto úřady nahrazovaly veřejné zprostředkovatelny práce a získaly jejich kanceláře a vybavení. Působnost úřadů práce stanovilo vládní nař. č. 192/1941 Sb. o výstavbě úřadů práce.

Úřady ochrany práce vznikly podle vládního nař. č. 13/1945 Sb. o zatímní výstavbě úřadů ochrany práce. Obvody jednotlivých OÚOP stanovila vyhláška MOPSP č. 164/1945 Sb., která zachovala organizační strukturu výstavby úřadů práce z doby protektorátu, to zn., že tyto úřady byly pouze přejmenovány. (Rozehnal [1953], 54)

Podpory

ANO

V protektorátu umožnilo podporovat včleňování do pracovního procesu vládní nař. č. 237/1941 Sb. Tyto

ANO

Podpory v poválečném období se týkaly provádění národní mobilizace pracovních sil,

podpory následně upravilo vládní nař. č. 250/1943 Sb., které povolilo podpory k usnadnění nastoupení práce, v době nezaměstnanosti, ale i v době trvání pracovního poměru. Šlo o podporu v podobě jízdného, pracovní výstroje a finanční částky či ve věcech nebo poukázkách.

konkrétně vládní nař. č. 157/1947 Sb., podle kterého získaly podporu osoby, které se dobrovolně začlenily do práce nebo v ní byly umístěny. Šlo o podporu v podobě jízdného, ošacení, obuvi a finanční částky .

Z uvedeného srovnání lze učinit opatrný závěr, že tvůrci poválečných právních norem se při tvorbě zákonů v oblasti pracovního práva nechali minimálně inspirovat normami z období nesvobody. Nejdůležitějším zjištěním je, že poválečné zákony, které se týkaly mobilizace pracovních sil, skutečně obsahují prvek donucení, jako tomu bylo během totálního nasazení, a určitým způsobem tak omezují svobodu jednotlivců.

K této problematice se mi podařilo objevit příspěvek v knize *Pracovní síly v dvouletém plánu*, kde její autor O. SCHMIDT píše:

„Otázka, která veřejnost pochopitelně nejvíce zajímá, týká se alternativy dobrovolného či nuceného zařazování do práce. Důvodem je skutečnost, že její rozhodnutí zasahuje intenzivně do sféry osobní svobody jednotlivce zaručené platnou ústavou. (...) zjišťujeme, že instituce 'totálního nasazení' způsobila národu z hlediska mravního škody, které jsou těžší napravitelné než hmotné ztráty zničených měst a vesnic. Nelze se proto diviti, že některým z nás splývá pojem nuceného pracovního včleňování s představou otrokářských metod protektorátního 'Totaleinsatzu'.“ (Schmidt 1947, 5)

Tento problém se SCHMIDT snaží vyřešit tím, že rozeznává pracovní dobrovolnost v širším a v užším smyslu. V širším smyslu se jedná o volnost pracovat či zahálet dle subjektivní volby, v užším smyslu je to soukromá volba povolání nebo zaměstnání. Pracovní dobrovolnost v širším smyslu se uplatňuje v kapitalistickém řádu. Na opačné straně práva být nezaměstnaný je právo na práci, které znamená, že každý práce schopný člověk musí dostat zaměstnání,

jestliže se o ně přihlásí. Kapitalismus zaručuje právo na pracovní abstinenci, ale ne právo na práci. Socialistické chápání pracovní dobrovolnosti vychází z toho, že práce je jediným tvůrčím činitelem a jediným distribučním titulem při rozdělení statků. Společnost tedy musí zajistit každému občanu zaměstnání. Aby společnost mohla tuto povinnost ke každému splnit, musí dobře fungovat, proto musí každý občan pracovat, aby i jeho soused mohl dostat práci. Pro práci každého tedy v socialismu platí, „*Pracuj, aby jiní mohli pracovat*“. Práce se tak z tohoto pohledu stává obecnou občanskou povinností. (Schmidt 1947, 6)

K pracovnímu prikazování ještě SCHMIDT podotýká, že liberalistický stát by přebytečné zaměstnance propustil a dal jim plnou „svobodu“ při hledání zaměstnání. K tomu dodává:

„My chceme tyto zaměstnance propustit, avšak současně naléztí náhradní místo. Abychom jim dali možnost subjektivní volby, poskytujeme jim lhůtu, ve které se mohou svobodně rozhodnouti. Pak je ovšem prikazujeme do míst objektivní potřeby¹⁵ (...)“ (Schmidt 1947, 9)

K tomuto tématu vyšel v roce 1946 článek v *Sociální revue*, kde autor mimo jiné srovnává okupační normy a normy poválečné v otázce práva na práci. Podle tohoto autora nemůže právo na práci nikdy zakládat zaměstnancův nárok na výkon určité, konkrétní činnosti:

„Zásahy do smluvní autonomie v rámci řízeného hospodaření pracovními silami (včetně souhlasu k rozvázání pracovních poměrů) naopak slouží pouze k lepšímu zajištění zaměstnancova práva na práci.“ (Michal 1946, 3)

Autor poukazuje, že dle § 15, dekretu č. 88/1945 Sb. o všeobecné pracovní povinnosti má OÚOP, který rozhoduje o udělení souhlasu k sjednání (rozvázání) pracovního poměru, přihlídnout nejprve k sociálním poměrům a

¹⁵ Důrazem na „my“ zde Schmidt má na mysli státní aparát v roce 1947.

k odbornému výcviku zaměstnance, teprve potom k hlediskům daným ve veřejném zájmu.

Na konci článku však autor přiznává, že „*veřejnému subjektivnímu právu zaměstnancovu budou tu ale v každém případě dány určité meze. Nepůjde zde již o subjektivní právo v starém liberalistickém smyslu, uplatňovatelné za všech okolností (...) Právo zaměstnancovo bude se takto moci uplatnit jedině tam, kde nebude v rozporu s naléhavým zájmem veřejným*¹⁶“. (Michal 1946, 7)

4. Závěrečné zhodnocení 1. až 3. kapitoly

Nejsem kompetentní k tomu, abych se v této práci pouštěl do právních analýz, přesto si myslím, že mohu první část této práce ukončit s poznáním, že poválečný právní řád obsahoval normy, upravující oblast pracovních sil, nápadně podobné některým protektorátním zákonům: oba právní řády znaly obecnou pracovní povinnost, obsahovaly ustanovení, které umožňovalo jednotlivce přinutit k určité práci nebo přeřadit z jedné práce do jiné, protektorátní pracovní úřady byly po válce pouze přejmenovány na úřady ochrany práce a jejich organizační struktura zůstala zachována, pracovní knížky byly vyměněny za pracovní průkazy a konečně oba právní řády umožňovali různými způsoby podporu pracovního procesu. V žádném případě to neznamena, že lze v otázce pracovních sil položit mezi oba režimy rovnítko. Poválečný státní aparát pravděpodobně pouze použil některé metody distribuce pracovních sil z období protektorátu proto, že se mu prostě zdály vzhledem k nedostatku času efektivní.

¹⁶ Autor hovoří o státem plánovaném hospodářství.

5. Činnost státního aparátu

V druhé části této práce bych chtěl podrobně rozebrat distribuci pracovních sil z pohledu jednotlivých orgánů státní správy a analyzovat jednotlivé kroky při plnění dvouletého hospodářského plánu. Na konec druhé části připojuji informace, do jaké míry byl tento plán splněn, a jakým obtížím bylo nutno čelit.

5.1 Znárodnění

Odvaha k podstatným reformám včetně omezení práv soukromého majetku prezidentu Benešovi a vládě v poválečném období nechyběla. Vynecháme-li politické důvody, potřeboval státní aparát, chtěl-li mít rozhodující slovo v řízení společnosti, uskutečnit opatření, která by mu umožnila prakticky kontrolovat a ovlivňovat hospodářství. Logickým krokem v této situaci bylo znárodnění, které proběhlo na základě dekretů č. 100 až 103/1945 Sb. z 24. října 1945, jež znárodnily doly, průmyslové podniky, banky a pojišťovnictví. Pro bližší představu toho, co spadalo do této vlny znárodnění, cituji z dekretu č. 100/1945 Sb. (Sb. zák. a nař. 1945, 209):

(§ 4, odst. 2) *„Znárodnění se týká veškerých nemovitostí, budov a zařízení, sloužících provozu znárodněného podniku, veškerého příslušenství podniku, počítajíc v to všechna práva (patenty, licence, živnostenská oprávnění, známky, vzorky apod.), směnky, cenné papíry, vkladní knížky, hotovosti a pohledávky k podniku náležející, jakož i všech hotových i nedokončených výrobků, polotovarů, zásob a hmot, které patří podniku v den počátku účinnosti tohoto dekretu. Ložisek a nalezišť surovin a movitostí a práv sloužících trvale provozu podniku se týká znárodnění, i když náleží někomu jinému než vlastníku podniku.*

(Odst. 3) *Zároveň s podnikem se znárodní v rozsahu plynoucím z ustanovení odstavce 2 i veškeré pomocné podniky a pomocné závody, náležící*

témuž vlastníku, jakož i veškeré podniky a závody, které tvoří s podnikem znárodněným nerozlučný hospodářský celek.“

Za znárodnění příslušela náhrada, která se vypočítávala podle ceny majetku po odečtení pasiv. V § 7 tohoto zákona jsou vyjmenováni všichni, kdo na náhradu nemají nárok, šlo především o osoby veřejného práva podle německého nebo maďarského práva, dále o osoby fyzické národnosti německé nebo maďarské.

Před komunistickým pučem bylo znárodněno celkem 2.387 podniků, tj. cca 65% celkové průmyslové kapacity. Z těchto podniků vzniklo 241 národních podniků, jejichž kapacita tvořila cca 70% předválečné kapacity. Tyto národní podniky zaměstnávaly kolem 65% všech průmyslových dělníků. (Rozeňal [1953], 58)

5.2. Vláda

V nové státní správě měla ústřední místo vláda, v poválečném období byla nejvyšším výkonným orgánem, ale participovala i na normotvorné činnosti, protože prezident mohl vydávat dekrety pouze na její návrh. Organizaci této vlády prezident stanovil svým dekretem č. 1/1945 Sb. o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné, ve kterém určil, že Předseda vlády a jeho pět náměstků tvoří předsednictvo vlády. Náměstky předsedy vlády jmenoval a propouštěl prezident republiky. Z tehdejších šestnácti ministerstev mělo v otázce pracovních sil ústřední postavení Ministerstvo ochrany práce a sociální péče, jehož činnost podrobněji rozeberu na dalších stránkách této práce.

5.3. Předsednictvo vlády

Předsednictvo vlády jako článek státní správy byla nově vzniklá instituce. Podíváme-li se na agendu Úřadu předsednictva vlády (dále ÚPV)¹⁷, je pro organizaci pracovních sil podstatná především činnost některých oddělení Odboru II., zvláště druhého, třetího a čtvrtého oddělení, a Odboru III.:

2. oddělení – národnostní se zabývalo stavem a statistikou národních skupin v hranicích státu, úpravou pohraničních úseků příp. zjišťováním národní příslušnosti v jednotlivých pohraničních úsecích. Úředníci tohoto odd. měli také na starosti dislokaci národních skupin a jejich asimilaci, dále otázky spojené se státním občanstvím v souvislosti s národností, emigraci, krajanské potřeby a jejich ochranu, kulturní a jiné potřeby slovanských menšin.

3. oddělení - repatriační sledovalo všechny potřeby a problémy repatriace a reemigrace, zejména pokud šlo o osídlování repatriovaných a reemigrantů.

4. oddělení – pro nápravu vál. křivd řešilo všechny otázky týkající se škod z válečných událostí, nuceného přesídlení, persekucí apod.

Odbor III. – legislativně-právní měl na starosti přípravu a svolávání schůzí vlády, zápisy schůzí, vypracovával legislativní osnovy v rámci příslušnosti ÚPV, účastnil se na připomínkovém řízení, řešení teoreticko-právních otázek atd. Působnost tohoto odboru se dělila do pěti odd. Chtěl bych upozornit na činnost třetího odd., do jehož agendy právě spadala činnost ministerstva ochrany práce a sociální péče, dále ministerstev národní obrany, zdravotnictví a výživy¹⁸.

¹⁷ *Organisace československého státního zřízení : Přehled úřadů a veřejných institucí s rozvrhem jejich agend.* Praha : Orbis, 1946.

¹⁸ Jeho činnost podstatnou měrou řídila distribuci pracovních sil, a proto se mu budu dále podrobněji věnovat.

5.4. Ministerstvo ochrany práce a sociální péče

V otázce distribuce pracovních sil hrálo toto ministerstvo (dále MOPSP) v rámci státní správy klíčovou roli. Podle vyhlášky prezidia MOPSP¹⁹ ze dne 14. dubna 1945 převzalo část působnosti bývalého ministerstva hospodářství a práce.²⁰ Jednalo se o pracovní nasazení, výchovu k povolání a včleňování do práce, pomoc nezaměstnaným, mzdovou politiku, pracovní právo, Ústřední živnostenský inspektorát, soc. pojištění, zaopatření vojáků, poškozců a vysloužilců.

MOPSP se ve své činnosti nejprve zaměřilo na řešení nejnaléhavějších úkolů a problémů, které se objevily po skončení války. K obvyklým úkolům veřejné sociální správy, tj. soc. pojištění, soc. pomoci, péči o dítě a péči o další složky, které tvoří životní úroveň, se po roce 1945 přidal nový prvek: klasifikace a třídění pracovních sil dle předem plánovaných potřeb národní obrany, výroby a distribuce.

K podřízeným úřadům a ústavům MOPSP patřily zaopatřovací úřady, domovy invalidů, dětské ozdravovny a léčebny, sociálně-pojišťovací úřady, ústavy, ale především úřady ochrany práce a jejich pobočky v celém státě, jež tvořily další nižší stupeň ve struktuře institucí, spolupracujících na distribuci pracovních sil. MOPSP také významně spolupracovalo s Ústřední radou odborů (dále ÚRO) a Ústřední hospodářskou radou (viz dále)²¹.

Vzhledem ke kompetenční nejasnosti MOPSP však docházelo ke konfliktům s ostatními ministerstvy²², především s ministerstvem zdravotnictví v oblasti péče o matky, kojence a poraden pro matky a děti, s min. školství a osvěty ve věcech péče o mládež předškolního věku a péče o

¹⁹ NA, MPSP, P I o- 3110/1-1945, kart. 248.

²⁰ NA, Inventář MPSP 1945 – 1951. Praha, 1963.

²¹ Související činnost těchto organizací je popsána na dalších stránkách.

²² Tamtéž, s. 9-11.

vysokoškolské studenty, s oběma ministerstvy pak ve věci prázdninové a rekreační péče²³.

Ústavním zákonem č. 153/1946 Sb. z 10. července 1946 bylo dosavadní ministerstvo přejmenováno na ministerstvo sociální péče (dále MSP) a vrátilo se tak k původnímu názvu z předmnichovské republiky.

Podívejme se konkrétně jaké úkoly MSP po této úpravě vykonávalo:

1) působnost, kterou dne 1. dubna 1945 vykonávalo bývalé min. hospodářství a práce a to ve věcech

- a) sociálního pojištění včetně pojištění u bratrských pokladen
- b) věci zprostředkování práce, zařazování do práce a péče o nezaměstnané
- c) věci ochrany práce a věci ochrany dělnictva
- d) věci mzdové politiky
- e) věci odborových organizací a závodních výborů (rad) bez újmy působnosti ministerstva podle spolkového zákona

2) Z působnosti, kterou dne 1. dubna 1945 vykonávalo min. vnitra přešly na min. soc. péče

- a) věci všeobecné soc. péče a soc. péče o mládež, podporování počet. rodin a zotavná péče
- b) věci bytové (zejména podpora stavebního ruchu, záležitosti bytových fondů a obecně prospěšných stavebních sdružení)

3) Ministerstvo soc. péče bylo dále kompetentní ve věcech repatriačních a ve věcech rentové péče o oběti války a politického útlaku.

5.5. Úřady ochrany práce

Tyto úřady zaujímají v hierarchii státního aparátu v otázkách pracovních sil zásadní pozici. Úřady ochrany práce vznikly podle vládního nařízení č. 13/1945 Sb. ze dne 4. června 1945 o zatímní výstavbě úřadů ochrany práce.

²³ Kompetenční spory trvaly do roku 1947, kdy byla provedena prozatímní úprava působnosti ministerstev.

Nahrazovaly tak zrušené úřady práce, které vznikly za okupace. Jejich činnost je vymezena dle § 1. tohoto zákona takto (Sb. zák. a nař. 1945, 21):

„ Pro úkoly včleňování do práce, mzdové politiky, živnostenské inspekce, pracovního lékařství a jiné péče o zaměstnance zřizují se okresní úřady ochrany péče jako úřady první stolice.“

V rámci územního uspořádání byly v Praze a Brně zřízeny zemské úřady ochrany práce (dále ZÚOP), v jednotlivých oblastech pak okresní úřady ochrany práce (dále OÚOP) a podle potřeby i pobočky²⁴ těchto okresních úřadů. Okresní a zemské úřady ochrany práce byly přímo podřízeny MOPSP, které po dohodě s ministerstvem vnitra stanovilo vyhláškou ve sbírce zákonů územní uspořádání jednotlivých obvodů a sídla jednotlivých úřadů.

Co se týče organizace jednotlivých úřadů, byl OÚOP řízen správním výborem, ustaveným z řad zaměstnanců. Členy výboru jmenoval ZNV po dohodě s ÚRO k návrhu příslušného ONV, který se před tím na těchto kandidátech dohodl s příslušnou okresní organizací ÚRO. Práva a povinnosti správního výboru byly stanoveny vyhláškou MOPSP²⁵. Běžnou agendu vyřizoval podle pokynů správního výboru přednosta²⁶ OÚOP, který byl do funkce jmenován MOPSP na návrh ÚRO. Stejným mechanismem jako u OÚOP byl volen přednosta ZÚOP s tím, že přednostu a správní radu tohoto úřadu jmenoval ministr MOPSP k návrhu ZNV a ÚRO²⁷.

Z těchto řádků je patrné, že tento systém byl značně byrokratický, schvalování pomalé a nepružné, zároveň bylo dbáno, aby všichni úředníci státní správy byli dostatečně prověřeni z hlediska možné spolupráce a loajality s předchozím nacistickým režimem.

²⁴ Pobočky byly dle ustanovení čl. 1, odst. 3 vyhlášky ze dne 24 října 1945, č. 353 Ú. 1., pomocnými úřadovny a výkonnými orgány OÚOP. Jejich věcná příslušnost byla stanovena výnosem MSP ze dne 23. července 1946, jedn. zn. IV-1012-27/7-1946.

²⁵ Vyhláška MOPSP č. 353 ze dne 24. října 1945, čl. 2, odst. 7 (Úř. 1., č. 126).

²⁶ Práva přednosty úřadu stanovil oběžník MSP ze dne 29. května 1946, č. VI-A-2100-29/5-46.

²⁷ Bližší předpisy k výše uvedenému vládnímu nařízení o zatímní výstavbě úřadů ochrany práce z 4. července 1945 jsou uvedeny ve zmíněné vyhlášce č. 353.

Obvody jednotlivých OÚOP stanovila vyhláška ministra ochrany práce a sociální péče č. 164 Sb. z 31. prosince 1945, která, jak jsem se již zmínil, zachovala organizační strukturu výstavby úřadů práce z doby nacistické okupace.

GLOS poukazuje na to, že správní výbory v těchto úřadech vždy správně nefungovaly, protože byly jednak ustaveny poměrně pozdě, a jejich složení neumožňovalo odborné národohospodářské řízení trhu práce, jelikož v těchto úřadech měla silnější vliv sociální složka, kterou představovala ÚRO. (Glos 1948, 85)

Tomuto nedostatku čelilo ministerstvo vnitra vyhláškou č. 371 z 10. dubna 1947, kterou ustanovilo poradní sbory pro mobilizaci pracovních sil (tzv. mobilizační sbory) v sídlech OÚOP.

5.6. Poradní sbory

V těchto sborech zasedal předseda ONV nebo jeho zástupce, zástupce ROH, předseda správního výboru příslušného OÚOP nebo jeho náměstek, přednosta OÚOP, a přizváni mohli být i zástupci jiných organizací, úřadů, zájmových skupin nebo korporací. Úkolem tohoto sboru bylo zajistit jednotný postup všech zúčastněných složek při provádění mobilizace pracovních sil²⁸. Věcné pokyny pro činnost těchto Sborů byly tištěny ve věstníku MSP²⁹, kde je mimo jiné uvedeno, že se Sbory při své práci v oblasti průmyslu mají řídit vyhláškou MSP z 10. dubna 1947 o pořadí naléhavosti pro usměrňování pracovních sil do průmyslu a řemesla³⁰. Podle této vyhlášky měly Sbory nejprve přikročit ke stanovení plánu potřeby stálých pracovních sil a v něm k určení naléhavosti nekrytých odvětví, poté měly přistoupit k návratu odborně vyškolených nebo vycvičených pracovních sil do původního povolání. Pak měly podle svého prioritního plánu přikročit na podkladě seznamů od OÚOP

²⁸ Prováděcí pokyny k této vyhlášce obsahoval výnos ministra vnitra ze dne 22. května 1947 č. b. 2525-12/5-47-II/2.

²⁹ Věstník ministerstva sociální péče, červenec 1947, částka 1, s. 2.

³⁰ Tuto vyhlášku dále vysvětluje oběžník MSP č. 106.

k převodům navrátilců ze závodů, úřadů a dopravy. Jejich dalších úkolem bylo zjišťovat, jak jednotlivé závody ekonomicky hospodaří pracovními silami³¹. Jedním ze zdrojů, z něhož měly dle mobilizačního zákona čerpat, byly všechny osoby práce schopné a dosud nepracující.

V oblasti zajištění pracovních sil pro zemědělství měly spolupracovat s OÚOP a pomocí revize kmenových listů u MNV přezkoumávat skutečné využití všech obyvatel obce v rámci nejnaléhavějších a nutných prací. Pro jarní, letní a podzimní práce měly zajistit potřebné pracovní síly pomocí dobrovolných pracovních brigád.

Pro lomy, cihelny, vápenky, stavby a silnice měly tyto sbory přezkoušet, zda-li v jejich oblasti nejsou zaměstnání na méně naléhavých pracích trestanci, které by bylo možno při práci střežit. Tuto informaci měly neprodleně hlásit MSP. Za všech okolností měly ve výše uvedených oborech zaměstnávat občany romské národnosti, třeba i po potrestání za krádež. Současně měly dohlédnout na začlenění všech osob, odsouzených podle malého retribučního dekretu (č. 138/1945 Sb.), následně dle cenových, vyživovacích a zásobovacích předpisů³².

Pravidelně každého prvního dne v měsíci měly podávat hlášení o výsledcích své činnosti a o obtížích, které nestačily zvládnout vlastními silami. Hlášení zasílaly ZNV a MSP.

Souhlas úřadu ochrany práce k rozvázání pracovního poměru podle dekretu č. 88/1945 Sb. dále upravoval výnos MSP³³ ze dne 10. června 1947, kde se mimo jiné píše, že ministerstvu přicházejí stížnosti na postup některých OÚOP při udělování souhlasu k rozvázání pracovního poměru podle výše uvedeného dekretu. OÚOP byl vytýkán nedostatek ohledu na potřeby podniků a jejich úkoly při plnění 2LP, ale i zdlouhavost při projednávání jednotlivých návrhů na udělení souhlasu k rozvázání pracovního poměru, zvláště u zaměstnanců, kteří se dopustili provinění. OÚOP často vyšetřovaly okolnosti,

³¹ Dle § 1 odst. 2 lit a) zák. o mobilizaci prac. sil.

³² Zvláště dle zákona č. 15/1947 Sb. ze dne 13. února 1947 o stíhání černého obchodu a podobných pletich.

³³ Jedn. zn. A-II-2310-10/5-47.

kteře pro posouzení otázky, má-li být udělen souhlas, nebyly rozhodující a které spadaly spíše do kompetence soudů. MSP dále vytýká OÚOP, že veřejný zájem na sociálních poměrech zaměstnance ve smyslu § 15, odst. 1, písm. a) nelze ztotožňovat s individuálním zájmem zaměstnance setrvat na určitém místě. Ve výnosu MSP je na tomto místě citován nález NSS č. 431/46/3, ve kterém je uvedeno, že když úřad zjistí, že zamýšlená smluvní dispozice ohrožuje některý z veřejných zájmů, smí žádost o udělení souhlasu odepřít, v případě opačném má žadatel na udělení tohoto souhlasu právní nárok. Šetření při projednávání žádosti o udělení souhlasu k rozvázání pracovního poměru mělo být tedy směřováno k zjištění skutkových okolností rozhodných pro posouzení veřejného zájmu³⁴.

Dále se zde píše, že je v naléhavém veřejném zájmu, aby rozhodnutí o souhlasu k rozvázání pracovního poměru byla ihned vykonatelná, to zn., že je žádoucí, aby byl v rozhodnutí vyloučen odkladný účinek odvolání.

Pro zajištění pracovních sil ke splnění 2LP ve stavebnictví v roce 1948 vydalo MSP³⁵ výnos uvedený ve zkrácené verzi v oběžníku č. 21, který adresovalo všem předsedům ONV, ZÚOP v Praze a v Brně, všem OÚOP a jejich pobočkám, všem KOR a OOR, ZNV v Praze, Brně a expozituře v Ostravě, ÚRO, Generálnímu sekretariátu Hospodářské rady, ministerstvu techniky, ministerstvu vnitra, Státnímu úřadu plánovacímu, Ústřednímu svazu čs. průmyslu, Hospodářské skupině stavebního průmyslu, Hospodářské skupině kamene, zemin a průmyslu keramického a Jednotě společenstev stavitelů. Výčet všech příjemců zde uvádím pro bližší představu, které instituce v této oblasti participovaly na informacích MSP. Pro rok 1948 tento výnos³⁶ Sborům vytýčil vedoucí zásadu: „Nedostatek pracovních sil nesmí být brzdou splnění dvouletého plánu ve stavebnictví!“ Pro plnění tohoto úkolu měly Sbory učinit prostřednictvím ONV a ÚOP tato opatření:

- Žádná „černá stavba“ v obvodu! Nejprísnějši exemplární tresty, mrhá-li se pracovními silami a stavebními hmotami na úkor staveb plánovaných!

³⁴ Věstník ministerstva sociální péče, 1947, srpen, částka 2, s. 9.

³⁵ Výnos ze dne 10. února 1948, jedn. zn. A-I-2170-11/2-48.

³⁶ Oběžník č. 21. In *Věstník ministerstva sociální péče*. 1948, roč. II, duben, částka 2, s. 15.

- Žádné pracovní síly a stavební hmoty pro stavby mimo plán.
- Žádní stavební pracovníci, nevyužití na „stavebních a udržovacích pracích“ v továrnách!

Sbory se měly soustředit na potřeby staveb v plánu a na jejich dokonalou evidenci. Sbory měly kontrolovat, které stavby jsou v jejich obvodu prováděny, kteří podnikatelé je provádějí, kolik pracovních sil je k tomu potřeba, kolik pracovních sil bylo zaměstnáváno v minulém roce (1947) aj.

Dále se zde poukazuje na skryté rezervy pracovních sil, zvláště zemědělců. Podle hlášení Sborů se tento zdroj skrýval za povolením staveb (v roce 1947) na podkladě zákona č. 42/1947 Sb., kdy proběhlo 10.229 staveb, na kterých bylo zaměstnáno 22.836 pracovních sil, z nichž bylo pro stavby v plánu získáno jen 4.614 pracovních sil. Další zálohy se měly skrývat v továrnách. ÚOP (v této době se pro úřady ochrany práce začala používat zkratka ÚOP na místo OÚOP) měly jmenné seznamy osob, vyučených v některém povolání ve výrobě stavebních hmot nebo stavebnictví. Z jejich celkového počtu 27.500 na začátku 2LP se jich do původního povolání vrátilo do této doby pouze asi 10.500.

Další potřebné pracovní síly měly Sbory získat výpomocnými akcemi:

- Z oboru s dočasným přebytkem zaměstnanců organizovat několikaměsíční brigády.
- V den volna zaměstnanců tvořit dobrovolné jednodenní brigády.
- Zorganizovat jednosměrné odpolední brigády zvláště z veřejných úřadů a ústavů, a to ve všední den od 13 do 18 hodin. Odpadlé hodiny napracují ti, kteří zůstali v úřadech.
- Zvláštní postavení měly tyto akce Sborů: „Každý občan navíc 100 hodin dvoutletce“ (v Hradci Králové) a „Týden mobilizace pracovních sil“ (v Ostravě).

5.7. Závodní rady

Dalším subjektem který ovlivňoval praktický průběh nakládání s pracovními silami, byly závodní rady, které byly zřízeny dekretem č. 104/1945 Sb. z 24. října 1945 o závodních a podnikových radách. Závodní rady se zřizovaly v každém samostatném závodě, který pravidelně zaměstnával alespoň 20 zaměstnanců. Kde bylo zaměstnanců méně, (alespoň však 3 zaměstnanci), byl zřízen závodní důvěrník. Závodní rada se volila na dobu jednoho roku. Povinností závodních rad bylo zejména (Sb. zák. a nař. 1945, 234):

1. *„hájití a povzbuzovat hospodářské, sociální, zdravotní a kulturní zájmy zaměstnanců v závodě;*
2. *dohlížeti, zda hospodářská činnost závodu (podniku) byla vykonávána v souhlasu s obecným hospodářským zájmem a podle ustanovení o hospodaření vydaných;*
3. *dohlížeti, zda hospodářská činnost závodu (podniku) je vykonávána tak, aby při zachování zřetelů obecného prospěchu hospodářského a platných předpisů o hospodaření byly spravedlivě uspokojovány hospodářské, sociální, zdravotní a kulturní zájmy zaměstnanců závodu (podniku);*
4. *účastniti se v závodech (podnicích) na správě závodu (podniku) návrhy a radou za tím účelem, aby bylo dosaženo k obecnému prospěchu hospodářskému co největší hospodárnosti a výkonu;*
5. *spolupůsobiti podle předpisů o tom vydaných při výkonu hospodářské a sociálně-politické veřejné správy.“*

Činnost závodních rad řídil a usměrňoval příslušný orgán jednotné odborové organizace. Závodní rady byly při výkonu svých úkolů oprávněny³⁷ zejména:

1. *„účastniti se na hromadné úpravě pracovních podmínek v mezích platných předpisů,*

³⁷ Tamtéž, s. 235.

2. *účastniti se na úpravě pracovních poměrů jednotlivých zaměstnanců,*
3. *spolupůsobit při zařazování zaměstnanců na pracovní místa,*
4. *spolurozhodovati o přijímání zaměstnanců z hlediska mravní způsobilosti a státní spolehlivosti,*
5. *spolurozhodovati o propuštění zaměstnanců,*
6. *zakládati a spravovati zařízení k blahu zaměstnanců určená,*
7. *dozírati na sociálně-politickou a sociálně zdravotní ochranu zaměstnanců v závodě.“*

Rozsáhlé pravomoci závodních rad dokumentuje i § 23, kde se stanoví povinnosti správy (vedení) závodu, která jinak měla výlučnou odpovědnost za dosažené výsledky hospodaření závodu³⁸:

1. *„předem projednati se závodní radou všechny všeobecné otázky, týkající se zaměstnanců závodu, jakož i důležité otázky, týkající se jednotlivých zaměstnanců;*
2. *doručit závodní radě opisy pracovních smluv a řádů, jakož i všechny další jejich změny;*
3. *dát zmocněnému členu závodní rady nahlédnouti do mzdových a platových listin vedených závodem, do mzdových knih a jiných výkazů, do závodních písemností, týkajících se činnosti zaměstnanců v závodě, jakož i do jiných písemností závodu, významných pro činnost závodní rady podle § 22 a umožniti mu, aby si pořídil výpisy;*
4. *vyrozuměti neprodleně závodní radu o příchodu dozorčího orgánu ve věcech sociální o zdravotní ochrany zaměstnanců, jakož i o komisionelním řízení v těchto věcech.“*

Závodní rada měla dále pravomoc vykonávat dohled nad hospodářskou činností závodu (podniku) a účastnit se tvorby obchodního a výrobního plánu, jeho rozvrhu a provádění, a to tak, že činila připomínky nebo navrhovala změny zásadní povahy a dozírala, aby výrobní plán závodu byl v souladu s celostátním hospodářským plánem. V neposlední řadě dohlížela na provoz a správu závodu

³⁸ Tamtéž.

(podniku) po stránce technické, správní a hospodářské. Závodní rada měla také přístup ke všem jednáním a schůzím orgánů správy závodu.

Závodní rady, které zastupovaly všechny zaměstnance, postupně získávaly značnou politickou nezávislost a politickou moc, které se komunisté začali obávat, hrozilo totiž, že v závodech ztratí svůj vliv. Snažili se proto tyto rady ovládnout prostřednictvím závodních odborových skupin a ÚRO. (Kalinová 2004, 101) Tuto skutečnost potvrzuje i to, že rozhodčí komise měla právo na návrh jednotné odborové organizace závodní radu rozpustit v případě, že hrubě porušila své povinnosti nebo když o to písemně požádala alespoň polovina zaměstnanců oprávněných k volbě³⁹.

5.8. Revoluční odborové hnutí

K pochopení významné role ROH v pracovních otázkách poukazuje ROZEHNAL na to, že „*ve skutečnosti nejde o odborový spolek chránící zájmy zaměstnanců, ale o veřejnoprávní instituci, která je součástí správního aparátu (...)*“ (Rozehnal [1953], 59) Někteří kritici této odborové organizace dokonce tvrdili, že jde o „pátou politickou stranu“ nebo dokonce „stát ve státě“. (Kraus 1945, 5)

ROZEHNAL popisuje vznik revolučního odborového hnutí (dále ROH) jako aktivitu komunistů, kteří se ihned po skončení Pražského povstání v květnu 1945 zmocnili protektorátní odborové organizace NOÚZ, použili její organizační výstavby a pouze pozměnili její název na ROH. Zmocnili se také vedení většiny továren, když hlásali: „Továrny patří dělníkům“. Situaci usnadnila skutečnost, že mnoho velkých továren a průmyslových podniků bylo opuštěných na základě dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a

³⁹ § 34, odst. 1, vlád. nař. č. 216/1946 Sb. Předsedu a náměstký rozhodčí komise volil nebo odvolával ministr soc. péče. Zbytek členů komise volil nebo odvolával správní výbor OÚOP na návrh ROH. Proti rozhodnutí komise bylo možné podat odvolání k ústřední rozhodčí komisi. Stížnost však musela být podepsána advokátem nebo příslušným orgánem ROH.

některých organizací a útvarů, protože majitelé tyto továrny a podniky opustili nebo byli vypuzeni.

Činnost ROH upravoval zákon, č. 144/1946 Sb. z 16. května o jednotné odborové organizaci, ve kterém je uvedeno, že pracující lid je v Československé republice organizován v jednotné odborové organizaci zřízené ve formě spolku, která sdružuje všechny zaměstnance, pokud jsou československými státními občany na podkladě dobrovolnosti členství, úplné rovnosti a vzájemné solidarity. Účelem jednotné odborové organizace bylo podle tohoto zákona zejména: sdružovat pracující lid, vést jej k činné spolupráci na výstavbě lidově demokratického státu, zajistit mu práva z této činnosti plynoucí a hájiti jeho hospodářské, sociální a kulturní zájmy.

K pravomocím ROH náleželo zejména (Sb. zák. a nař. 1946, 1024):

- 1. „podávati návrhy a dobrozdání při sdělávání a vydávání předpisů nositeli zákonodárné a výkonné moci, jakož i při výkonu veřejné správy sociální, hospodářské, zdravotní a kulturní, a to ve všech případech, týkajících se zájmů pracujícího lidu;*
- 2. vysílati podle platných předpisů zástupce pracujících do všech kolegiálních orgánů s veřejnoprávní působností na místa pracujícím vyhrazená, pokud nebudou obsazena volbou podle předpisů o tom vydaných.“*

Zásadním a určujícím momentem pro postavení ROH v dobové mocenské struktuře bylo ustanovení § 4., kde se píše, že *„úřady, soudy, nositelé pojištění, veřejné instituce a korporace, jakož i závodní orgány, zastupující podle zákona zaměstnance, jsou povinny podporovati jednotnou odborovou organizaci při plnění jejich úkolů a poskytovat jí bezplatná sdělení nezbytně nutná pro její činnost, pokud to není zákonem nebo z jiných důležitých důvodů vyloučeno⁴⁰“*.

⁴⁰ Tamtéž.

5.9. K organizační struktuře ROH

Ústředními orgány ROH byla Ústřední rada odborů, Představenstvo, Presidium, Ústřední výbory, Ústřední komise a Ústřední sekretariát ROH. Územně se ROH členilo na kraje a okresy.

Závodní odborová skupina se zřizovala v každém úřadě, v němž bylo nejméně 10 členů ROH. V případě méně členů se volil důvěrník. Výbor závodní odborové skupiny, závodní rady, místní, okresní a krajské rady, případně důvěrník, volení členy ROH, byly nositeli veškeré odborové politiky v závodech. Výkonnými orgány odborových rad byly místní, okresní a krajské sekretariáty.

5.10 Národní výbory

Národní výbory představovaly základ veřejné správy. JUNGSMANN ve svém článku vysvětluje, že NV nahradily starý, policejně byrokratický systém z první republiky a jejich prostřednictvím může lid vykonávat politickou moc. Pravomoc NV slučovala moc zákonodárnou a výkonnou. Jednalo se o úplně nový typ orgánů státní a veřejné správy. Slučovaly tehdejší územní samosprávu se státní správou v jednom veřejném orgánu. (Jungmann 1947, 2)

Činnost NV upravovalo vládní nařízení č. 4/1945 Sb. z 5. května 1945 o volbě a pravomoci národních výborů, které bylo vydáno na základě dekretu prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944, č. 18 Úř. věst. čsl. o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění. Důležitým úkolem takto ustavených NV bylo zvolit prozatímní Národní shromáždění (čl. 2), jakožto prozatímní zákonodárný orgán, jemuž bude odpovědna vláda.

K tomuto vládnímu nařízení byla vydána směrnice ministerstva vnitra č. 6 (Úř. l. č. 7) z 19. května 1945 pro národní výbory místní a okresní, kde je na začátku citován úryvek z programu vlády Národní fronty Čechů a Slováků:

„Ve své domácí politice bude vláda vycházet ze základního článku československé ústavy, že lid je jediným zdrojem státní moci. Na rozdíl od dřívějšího byrokratického, lidu vzdáleného správního aparátu tvoří se v obcích, okresích a zemích jakožto nové orgány státní a veřejné správy lidem volené národní výbory. Vláda bude svoji politiku uskutečňovat národními výbory a plně se o ně opírat.“

Národní výbory měly být tvořeny nejlepšími představiteli lidu, kteří se osvědčili v boji proti vetřelcům a zrádcům, a měli být vybíráni z nejširších vrstev národa. Členy národního výboru nesměly být osoby státně nespolehlivé.

Každý NV byl ve svém obvodě svrchovaným správním orgánem, podřízeným jako orgán státní správy vládě. ONV nahrazoval okresní zastupitelstvo včetně okresního hejtmána s okresním úřadem. ZNV slučoval pravomoc dřívějšího zemského prezidenta i zemského zastupitelstva. V čele místního NV stála rada místního NV, v čele ONV rada ONV. Rady ze svých členů volily předsedy a jejich náměstky.

5.11 Osidlovací úřad

Osidlovací úřady (dále OÚ)⁴¹ byly zřízeny na základě dekretu prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. ze 17. července 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení. „Vnitřním osídlením“ se rozuměl soubor všech opatření, kterými se mělo dosáhnout navrácení všech oblastí ČSR původnímu slovanskému živlu (§ 1.) OÚ byly zřízeny k jednotnému řízení a usměrňování této činnosti a podléhaly ústřední komisi pro vnitřní osídlení. Ústřední komise byla zřízena při ministerstvu vnitra, jejím předsedou byl ministr tohoto resortu. Členy komise

⁴¹ Sídlo OÚ pro České a Moravskoslezské země bylo v Praze a pro Slovensko v Bratislavě.

byly zástupci ÚPV a ministerstev národní obrany, průmyslu, zemědělství, vnitřního obchodu, ochrany práce a soc. péče, financí, spravedlnosti a dva zástupci SNR.

Statut OÚ v Praze řešila vyhláška ministra vnitra č. 72/1945 Sb. z 24. září 1945. K provádění úkolů tohoto úřadu byly zřízeny pobočky s ozn. „oblastní osídlovací úřadovny“. OÚ příslušelo zejména (Sb. zák. a nař. 1945, 124):

1. *„zjišťovati a vésti v evidenci podklady (statistické údaje), z nichž bude nutno vycházeti při jednotném řízení a usměrňování vnitřního osídlení,*
2. *navrhovati směrnice pro odsun obyvatelů z oblastí, jež mají býti nově osídleny, a spolupůsobiti při něm,*
3. *vypracovati plán pro osídlení uvolněných oblastí slovanským obyvatelstvem, stanoviti postup osídlení a organisovati jeho praktické provádění,*
4. *navrhovati reorganisaci veřejného, hospodářského, sociálního a kulturního života ve všech jeho oborech s ohledem na provádění osídlení,*
5. *říditi přesun potřebných kategorií českého, slovenského a po případě jiného slovanského obyvatelstva, jak z území Československé republiky, tak i ze zahraničí podle směrnic ústřední komise pro vnitřní osídlení,*
6. *stanoviti (...) podrobné směrnice pro přiděl konfiskovaného majetku, spolupůsobiti při dohledu na zajištěný majetek a při jeho správě, jakož i při úpravě bytových otázek v osídlovaném území,*
7. *prováděti vlastními orgány dozor na veškeré úkony souvisící s vnitřním osídlením a sledovati potřeby obyvatelstva v osídlovaných oblastech,*
8. *koordinovat za spolupůsobení nebo prostřednictvím zemských národních výborů činnost orgánů místní správy, které se osídlovacími otázkami prakticky zabývají (místní a okresní NV a správní komise, místní a okresní rolnické komise aj.),*
9. *podávati ústřední komisi pro vnitřní osídlení podněty a návrhy na zákonnou úpravu otázek, spadajících do oboru jeho působnosti,*

- 10. informovati o všech věcech vnitřního osídlení všechny interesenty a propagovati myšlenku usměrněného osídlení a jeho potřeby,*
- 11. prováděti úkoly osidlovacímu úřadu výslovně přikázané v rámci dekretu o jednotném řízení vnitřního osídlení a jiných právních předpisů ústřední komisi,*
- 12. O své činnosti podává osidlovací úřad pravidelné zprávy ústřední komisi pro vnitřní osídlení.“*

Výše uvedené organizace tvořily základ centralizované státní správy. Určitě jsem nevyjmenoval všechny centrální úřady, ale postupoval jsem podle toho, o kterých úřadech se v jednotlivých právních normách hovoří, a jakým úřadům je v jednotlivých zákonech nařízeno spolupracovat. V další části této práce se zabývám konkrétním působením těchto organizací v rámci hospodářství se zaměřením na odstraňování nedostatku pracovních sil.

5.12. Dvouletý hospodářský plán (II.)

Dvouletý hospodářský plán byl výrazem nové hospodářské politiky. Hlavním důvodem vzniku 2LP byla nutnost obnovy a výstavby hospodářství ve válkou poškozené Československé republice.

Problém akutního nedostatku pracovních sil byl z počátku řešen mimo jiné dočasným zaměstnáním cca 250.000 zajištěných nebo do práce přikázaných Němců a několika tisíc německých zajatců před jejich odsunem z našeho území. Po odsunu však bylo třeba nahradit německé zaměstnance, rolníky a živnostníky zejména v pohraničí českých zemí. Problém spočíval v tom, že německé obyvatelstvo nebylo rozloženo rovnoměrně ve všech hospodářských oborech. Velké procento Němců pracovalo např. v textilním, sklářském nebo keramickém průmyslu. Obsazením uvolněných míst, ale i bytů a nemovitostí se zabýval OÚ, MSP a jednotlivé NV a podniky.

Situaci v pohraničí např. přibližuje dopis generálního pověřence ZNV v Brně pro severomoravský textilní průmysl A. CALAŠE⁴², adresovaný národohospodářské komisi ÚRO, kde píše, že v pohraničí severní Moravy je řada továren výlučně s německým osazenstvím, které jsou naprosto v pořádku, mají i dost surovin na 3-4 měsíce provozu, jen spustit výrobu... Národní správce, který přichází do továrny není často dostatečně odborně vzdělán, naproti tomu jsou v továrně odborníci s mnohaletou praxí – Němci. Autor dopisu kritizuje ty správce, kteří takovéto továrny nechávají řídit těmito Němci a ještě se pro ně snaží získat podpisy, a na jejich základě československé občanství. Němci prý jsou ochotni udělat cokoli pro to, aby mohli zůstat... Autor dopisu je však nekompromisní a tvrdí, že každý národní správce je povinen přijmout na místo Němce českého petenta.

Je zcela mimo pochybnost, že tato situace musela mít vzhledem k počtu bývalých německých podniků a závodů negativní dopad na celé hospodářství.

V dopise Národní správy továrny Kunert a synové ve Varnsdorfu⁴³ se popisuje situace pracovních sil takto: továrna v této době potřebovala pro dosažení výrobní kapacity z roku 1938 celkem 1300 pletářů. K termínu odeslání tohoto dopisu jich měla pouze 130. Firma se rozhodla nábořem obstarat 500 chlapců a 700 děvčat. Do plánovaného ubytování však neblaze zasáhly místní správní úřady, které zabraly největší objekt firmy a zřídily v něm Okresní úřad, v Kunertově vile pak úřadovnu SNB. Firma tedy nařídila svým německým zaměstnancům, aby vzali do podnájem po dvou i více českých spolupracovnících. Dopis pokračuje líčením následného odsunů německých zaměstnanců: „*jsou během noci vystěhováni do sběrných táborů příslušnými finančními strážemi a četnictvem, přičemž jsou vystěhováni současně i čeští podnájemníci. Takto vyprázdňené bytové objekty jsou obsazovány příslušníky finanční stráže a policie (...)*“ Národní správa tohoto podniku na závěr svého dopisu odmítá za této situace převzít za splnění svého poslání zodpovědnost ...

⁴² VA ČMKOS, f. NHK, k. 19, inv. č. 52, Dopis A. Calaše NHK ÚRO z 15. srpna 1945.

⁴³ VA ČMKOS, f. NHK, k. 19, inv. č. 52, Dopis Národní správy továrny Kunert a synové NHK ÚRO ze 14. září 1945.

V Čechách, na Moravě a ve Slezsku bylo k 1. dubnu 1946 zaměstnáno v průmyslu (bez stavebnictví) 1,044.000 osob. Proti roku 1937 to bylo méně o 154.000 osob, tj. cca o 12,5% méně. Navíc z uvedeného počtu bylo skoro 20% Němců. V některých průmyslových oborech se počet činných osob snížil velmi podstatně: v keramickém průmyslu k témuž datu o 52%, v kožedělném průmyslu o 45%, ve sklářství o 41%, v textilním průmyslu o 35% v potravinářství a oděvním průmyslu o 24%. Po odsunu Němců se situace ještě zhoršila.

Docházelo také ke snižování poměru mezi počtem zaměstnaných dělníků a úředníků, z poměru 1 úředníka k 9 dělníkům v roce 1937 na 1:5,6 v dubnu 1945.

Obnovu průmyslu silně zpomaloval nedostatek surovin a uhlí. Tento nedostatek ovlivňoval zejména hutnictví, ale i ostatní výrobní odvětví, která trpěla nedostatkem energie. Některé průmyslové obory tak nevyužívaly ani 1/10 své vlastní kapacity.

V dopravě působily potíže přerušené dopravní linky – vyhozené mosty, zatarasené tunely, zničené železniční svršky a vagóny. V silniční dopravě byl nedostatek nákladních aut, chyběly součástky a vyskytly se potíže v zásobování pohonnými látkami. Totéž platilo pro dopravu říční.

V zahraničním obchodě podléhal nákup surovin tzv. „alokaci“ (povolení), kterou vydávala spojenecká organizace. Na trhu převládala poptávka po zboží, ale současně i nedostatek peněžních prostředků po nedávno provedené měnové reformě.

Úkolem 2LP tedy byla především rekonstrukce válkou zničeného hospodářství a rekonverse (přeměna) válečného hospodářství na mírové. 2LP měl být cestou ke zvýšení výroby investičních a spotřebních statků nad předválečnou úroveň, aby bylo dosaženo zvýšení životní úrovně obyvatelstva. K zvláštním úkolům 2LP patřilo vyrovnaní hospodářské úrovně Slovenska a povznesení hospodářsky slabých krajů.

5.13. Orgány plánovací služby

Nejvyšším orgánem pro hospodářské plánování byla vláda. Součástí plánovacích orgánů se stalo na základě zákona č. 192/1946 Sb. i Předsednictvo vlády, které dostalo na starost kontrolu plnění plánu. Vlastní plánovací činnost měla na starosti Ústřední plánovací komise s jejími pracovními komisemi a výkonné plánovací orgány: Hospodářská rada a Státní úřad plánovací. (Očenášek 1947, 10)

Ústřední plánovací komise byla zřízena podle ustanovení § 7, deketu č. 63/1945 Sb. Jejími členy se stali zástupci politických stran, v poměru odpovídajícímu politickému rozložení sil. Do čela komise byl postaven předseda vlády Klement Gottwald jako předseda Hospodářské rady. Úřadujícím předsedou byl jmenován generální sekretář Hospodářské rady Dr Ing. Eduard Outrata a jeho náměstkem předseda Státního úřadu plánovacího prof. Dr. Karel Maiwald. Ze 13 členů komise měla komunistická strana 3 členy (kromě předsedy), národní socialisté také 3 členy, po dvou členech strana lidová, sociálně demokratická a slovenští demokraté, 1 člena slovenští komunisté.

Na podobném principu byly zřízeny pracovní komise s odborníky jednotlivých hospodářských oborů⁴⁴. Přípravou odborného materiálu pro pracovní komise se zabýval referent komise, zpravidla přednosta příslušného odboru Státního úřadu plánovacího.

Po formální stránce se 2LP opíral o dvě základní normy. První normou bylo usnesení vlády o přípravných opatřeních k provádění budovatelského programu, kde se ukládá Hospodářské radě, aby vypracovala hospodářský dvouletý plán obnovy a výstavby republiky. Jsou tu uvedeny povinnosti, uložené veřejným úřadům, podnikům a hospodářským orgánům v souvislosti

⁴⁴ Na základě § 6, deketu č. 63/1945 Sb.

s vypracováním plánu a také ustanovení o přípravách organizačních nebo správních opatření v souvislosti s 2LP.

Druhou normou je již zmíněný zákon č. 192/1946 Sb. z 25. října 1946 o dvouletém hospodářském plánu, ve kterém byly stanoveny podmínky, na základě kterých pak 2LP probíhal. 2LP měl být proveden v letech 1947-1948 s těmito základními úkoly (Sb. zák. a nař. 1946, 1195):

- a) *„v průmyslu překročiti koncem roku 1948 celkovou úroveň výroby z roku 1937 o 10%;*
- b) *v zemědělství dosáhnouti koncem roku 1948 úrovně výroby předválečné;*
- c) *ve stavebnictví opatřiti potřebný počet bytů, provésti velké stavby pro průmysl a zemědělství, obnovovati a doplňovati veřejné komunikace a zařízení, zahrnujíc v to zařízení k účelům zdravotním, provésti a zlepšiti vodohospodářské stavby a zařízení asanační a zajistiti provedení naléhavých staveb samosprávních;*
- d) *v celkové dopravě dosáhnouti dopravního výkonu z roku 1937;*
- e) *příspěti k urychlenému vyrovnání hospodářské úrovně Slovenska s českými zeměmi, zejména dokonalejším využitím jeho surovinových a energetických zdrojů a pracovních sil, jakož i vytvořením nových pracovních příležitostí na Slovensku;*
- f) *povznésti hospodářsky slabé kraje českých zemí.“*

Na investice v 2LP byla rozpočtována částka 69,88 miliardy Kč. Z této částky mělo připadnout (Sb. zák. a nař. 1946, 1199):

- a) *„na průmysl a řemeslnou výrobu 25,38 miliardy Kčs,*
- b) *na zemědělství 5,21 miliardy Kčs,*
- c) *na dopravu 15,09 miliardy Kčs,*
- d) *na opravu bytů zničených válkou
a opatření nových bytů 14,00 miliardy Kčs,*
- e) *na pozemní, vodohospodářské,
dopravní a jiné veřejné stavby 10,20 miliardy Kč.“*

V těchto částkách byly zahrnuty investice v oboru státní správy, samosprávy a státního, znárodněného i soukromého podnikání.

Na pomoc hospodářsky slabým krajům (Jižní Čechy, střední Povltaví a Podbrdsko, Českomoravská vysočina, Valašsko a Slovácko) se plánovalo přemístit do těchto oblastí průmysl, za současného využití místních surovinových zdrojů a místních pracovních sil. Z celkových investic zde měly být provedeny investice nákladem 4,95 miliardy Kčs.

Následující tabulka ukazuje rozvrstvení potřeby pracovních sil, tak jak je uvedena v důvodové zprávě k zákonu o 2LP je v jednotlivých hospodářských odvětvích v českých zemích a na Slovensku.

Tabulka 1

Obor	České země	Slovensko	Úhrnem
1. zemědělství a lesnictví asi	225 000	5 000	230 000
2. průmysl asi	223 000	47 000	270 000
3. stavebnictví asi	77 000	13 000	90 000
Úhrnem	525 000	65 000	590.000

Podrobnější propočty, týkající se potřeby nových pracovních sil v jednotlivých průmyslových odvětvích, vykazaly tyto souhrnné výsledky:

Potřeba nových pracovních sil v průmyslu
v letech 1947 a 1948

Průmysl	České země	Slovensko	Úhrnem
a) Hornictví	20 100	600	20 700
b) Energetika	4 130	672	4 802
c) Hutnictví	8 700	100	8 800
d) Kovoprůmysl	20 000	15 000	35 000
e) Chemie	10 738	1 564	12 302
f) Sklářský průmysl	15 000	—	15 000
g) Keramický průmysl	58 975	6 025	65 000
h) Průmysl papíru a graf.	8 808	2 194	11 002
i) Dřevařský průmysl	12 800	7 200	20 000
j) Textilní průmysl a odívání	48 194	7 500	55 694
k) Kůže a guma	11 000	1 200	12 200
l) Cukrovary	—	—	—
m) Lihovary	—	—	—
n) Pivovary	400	—	400
o) Mlýny	3 205	—	3 205
p) Potravinářský průmysl	4 469	2 926	7 395
Celkem	226 519	44 981	271 500

Zdroj: Pracovní síly v dvouletém plánu. *Sbírka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1946-47.*

Situací v 2LP se zabýval 36 členný výbor pro kontrolu provádění 2LP, který zvolilo Ústavodárné Národní shromáždění (dále ÚNS). Vláda byla povinna ÚNS podávat každého čtvrt roku pravidelné zprávy o provádění 2LP. Opatření hospodářské povahy, která jinak činili jednotliví ministři, pokud se týkala 2LP, schvalovalo předsednictvo vlády.

5.14. Pracovní síly v dvouletém hospodářském plánu

Vedle již zmíněné celkové potřeby cca 590.000 pracovních sil byly hledány i rezervy, tj. přebyteční zaměstnanci, a to především ve veřejné službě, peněžnictví a pojišťovnictví. Odhady hovořily o 100.000 ženách, 50.000 dorostu a 100-200.000 ve veřejné službě. (Schmidt 1948, 3)

Přesné vyčíslení celkové potřeby pracovních sil v 2LP komplikoval fakt, že podniky se obávaly nedostatku pracovních sil a tak ke skutečným cifrám přidávaly určité procento pro případ obecné redukce přidělovaných kvót. Vzhledem k nedostatku času nemohly orgány, sestavující bilanci pracovních sil, tyto údaje od podniků ověřit. Ještě obtížnějším se jevil úkol zjišťování zmíněných rezerv.

Vedle přesunu v řadách již zaměstnaných lidí, bylo další cestou, jak splnit předpoklady 2LP, zvýšit celkový počet osob činných v povolání. Snahy získat nové pracovníky se zaměřily především na:

1. ženy činné dosud pouze v domácnosti,
2. dorost,
3. penzisty a osoby se sníženou pracovní schopností,
4. osoby zaměstnané v dosavadním povolání neúplně,
5. reemigranty,
6. osoby vyhýbající se práci.

5.15. Zařazení žen do výroby

Pracovní nasazení žen v poválečném Československu řešil především výše uvedený zákon č. 192/1946 Sb. z 25. října 1946 o dvouletém hospodářském plánu a zákon č. 87/1947 Sb. z 9. května 1947 o některých opatřeních k provedení národní mobilizace pracovních sil. V této věci bych se chtěl zmínit o poradách v MSP, které proběhly v září a říjnu 1946 se zástupkyněmi Rady čs. žen a Národní fronty o postavení žen a jejich účasti v 2LP. Porady vyústily v založení komise žen při MSP⁴⁵. Rada čs. žen při této příležitosti vydala memorandum, ve kterém navrhuje pracovní zařazení žen podle tohoto plánu:

- 1. „je nutné provést kontrolu v závodech, úřadech a ve všem podnikání, aby byla zajištěna pracovní místa, která mohou býti obsazena ženami, aby muži byli uvolněni pro pracovní obory, vyžadující více svalové síly (...)*
- 2. V dopravě mohou býti průvodčími vlaků, tramvají, malodrah a autobusů jen ženy. (...) Ženy rovněž žádají, aby místa revizorů, vrátných, pokladních a pomocných kancelářských sil byla obsazena jen ženami. (...)*
- 3. Na poštách mohou ženy zastávat místa radiotelegrafistek, telefonistek, místa u poštovních přepážek, místa poslíčků a pomocných kancelářských sil.*
- 4. V energetice místa u měřících přístrojů, kontrol a jiné.*
- 5. V distribuci nutno využítí více a lépe ženských pracovních sil, než tomu bylo doposud (obchodní příručí, prodavačky, zaměstnankyně hostinských živností apod.).“*

Se zaměstnáváním žen bylo třeba řešit další navazující problémy: výrazně nižší mzdy žen (u žen byla statisticky prokázána střední mzda o 50 % nižší než u mužů), potřeba vybudování jeslí a mateřských škol při továrnách a podnicích, ústavy pro mimoškolní děti, odstranění systému daňové regrese (při zaměstnání manželky se její plat připočítával k manželovým příjmům a

⁴⁵ Návrh na zařazení žen do výroby. In *Sociální revue : Orgán ministerstva sociální péče*, 1946, roč. 21, č. 11, s. 307-308.

zvyšoval tak daňovou základnu), znevýhodnění v podobě menších přídavků pro veřejné zaměstnance, jejichž manželky byly výdělečně činné apod.

Úřady chystaly i další opatření: přemístit výrobu do míst, kde jsou ženské síly k dispozici. Uskutečnit krátkodobá školení žen na kvalifikovaná místa a pro začlenění do nových pracovních oborů. Zřídit ústředny pro přidělování provozovny pro zpracování výrobků domácí práce. Vyhlásit sankce proti těm zaměstnavatelům, kteří bez řádného důvodu odmítají přijetí ženských pracovních sil, zvláště starších žen a nabídek k polodenní práci⁴⁶.

5.16. Dorost

Dostatečnému přílivu mladistvých do jednotlivých oborů byla od začátku věnována značná pozornost. SÚP připravil v roce 1946 zvláštní směrnice pro včleňování patnáctiletého dorostu. Na začátku roku 1947 byly tyto směrnice doplněny podrobným plánem, který stanovil příslušné kvóty pro jednotlivé hospodářské obory a jednotlivá průmyslová odvětví. Po schválení se tyto směrnice staly podkladem pro práci OÚOP, které vykonávaly poradenství pro volbu povolání.⁴⁷ Celkový počet včleňovaného dorostu v českých zemích v roce 1947 ukazuje následující tabulka⁴⁸:

Tabulka 2

Průmysl	Učební obory			Pracovní obory (bez učební smlouvy)			Celkem		
	hoši	dívky	celkem	hoši	dívky	celkem	hoši	dívky	celkem
báňský	2 003	—	2 003	1 014	36	1 050	3 017	36	3 053
potravinařský	112	16	128	118	1 100	1 218	230	1 116	1 346
výroby železa	526	—	526	930	64	994	1 456	64	1 520
železo a kovyzpracující	6 423	28	6 451	1 352	1 394	2 746	7 775	1 422	9 197
dřevařský	347	2	349	217	289	506	564	291	855
papíru	47	—	47	134	399	533	181	399	580
chemický	505	29	534	340	1 069	1 409	845	1 098	1 943
kamene a zemin	353	156	509	185	255	440	538	411	949
stavební	347	1	348	139	14	153	486	15	501
sklářský	513	20	533	100	211	311	613	231	844
textilní	205	68	273	2 211	3 896	6 107	2 416	3 964	6 380
oděvní	82	392	474	26	524	550	108	916	1 024
kožedělný	441	57	498	163	1 683	1 846	604	1 740	2 344
tisku	315	8	323	42	368	410	357	376	733
energetický	239	6	245	27	9	36	266	15	281
Celkem	12 458	783	13 241	6 998	11 311	18 309	19 456	12 094	31 550

Zdroj: Ústřední svaz čsl. průmyslu v roce 1947

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ VA ČMKOS, f. NHK, k. 70, inv. č. 188f, Ústřední svaz čsl. průmyslu v roce 1947, 160 s.

⁴⁸ Tamtéž, s. 31.

Nová organizace péče o mládež se projevila přijetím zák. č. 48/1947 Sb. z 19. března 1947 o organizaci péče o mládež, k jehož provedení bylo vydáno vládní nařízení⁴⁹, jímž se provádí zákon o organizaci péče o mládež. Úkoly péče o mládež tímto nařízením přešly na ONV a ZNV, případně na místní NV. Jednotné působení měly zajišťovat zvl. orgány, které vznikly při MSP a ÚPV.

5.17. Propagace dvouletého hospodářského plánu

Propagaci 2LP a mobilizace práce byla věnována značná pozornost. Propagační akce měly popularizovat:

1. nábor pracovních sil pod heslem „Národní mobilizace práce“,
2. zvýšení produktivity práce,
3. všechna sociálně politická a hospodářská opatření vlády i úřadů, které tyto problémy řešily.

Ústředním výkonným orgánem v této oblasti bylo ministerstvo informací, jeho jednotlivé resorty a propagační oddělení. Z všeobecných zásad zde cituji:

„Propagace musí býti psychologicky zvážanou informační a popularizační akcí, která bude získávat, přesvědčovat a uvědomovat. (...) Nábor pracovních sil bude prováděn po linii dobrovolnosti, která však nesmí zkřížit plánování. Proto je nutno zdola mezi lidem vyvolat takové hnutí, aby práce, zejména práce produktivní se stala národní ctí a naopak, aby byl zběhem z této národní povinnosti, kdo se práci vyhýbá. (...) Musí být popularizováno vše, co zvyšuje přitažlivost manuální práce (...) aby popularizace a propagace dvouletého hospodářského plánu vyvinula snahu k převýchově národa k úctě a lásce k manuální a produktivní práci⁵⁰.“

Mezi další aktivity na podporu 2LP patřila např. Škola práce ÚRO, která měla za úkol soustavně organizovat kurzy, semináře a školy po celé republice. V kurzech se měla objevovat témata: o významu 2LP pro vnitřní výstavbu,

⁴⁹ VI. nař. č. 202/1947 Sb. z 18. listopadu 1947.

⁵⁰ VA ČMKOS, f. NHK, k. 43, inv. č. 131a, Propagační plány na přípravu dvouletky, 1946.

dvouletka z hlediska našeho mezinárodního postavení, dvouletka a náš osobní standard za dva roky.

Koordinační funkci plnila meziministerská komise pro propagaci Budovatelského programu vlády, která měla informovat o všech podnětech a námětech.

Důležitou roli zastával i sekretariát, který měl působit jako iniciativní faktor, a starat se, aby prováděné akce probíhaly koordinovaně a pod stejným heslem. Měl připravovat návrhy pro pořadí důležitostí akcí, sbírat podněty a stížnosti, zpracovávat je pro koordinační meziministerskou komisi. Měl být ve stálém a nejužším styku se sekretariátem Hospodářské rady.

V návrhu⁵¹ MSP na propagaci 2LP najdeme v konkrétních návrzích vedle běžného využití tisku, rozhlasu, letáků atd. i některé návrhy netradiční, které ukazují, že byly hledány skutečně nejrozmanitější způsoby, jak působit na veřejnost, např.: slosovateľné kupóny (viz příloha č. 2), pojmenování nových a lepších cigaret jménem „Dvouletka“ nebo vydání dětské knihy na téma dvouletky s barevnými obrázky, vkusnými a vtipnými říkánkami či úkol požádat církev, aby kněží používali v kostelech i při jiných církevních úkonech vhodné verše z bible na téma práce.

Plnění 2LP předcházela akce „S čistým stolem do dvouletky!“, kterou připravila a vyhlásila Ústřední propagační komise ÚRO s ostatními odborovými orgány. Tato akce měla proběhnout ve všech dílnách, závodech a podnicích a měla se začít provádět 15. prosince 1946. Jejím úkolem bylo zbavit dílny a kanceláře nepořádku, upravit díly a provést správné a účelné rozestavení strojů apod. V úřadech bylo účelem této akce zbavit se všech restů a vyřídit všechny dosud nevyřízené spisy.

2. ledna 1947 měl proběhnout na počest zahájení 2LP projev předsedy ÚRO Ant. Zápotockého a továrny a úřady měly být vyzdobeny vlajkami ČSR a

⁵¹ Tamtéž

prapory ROH⁵². Na všech pracovištích, zapojených do 2LP měly být patnáct minut před zahájením práce odborovou skupinou svolány celozávodní schůze, na nichž měli důvěrníci oficiálně zahájit 2LP a navrhnout resoluci, jež měla být zaslána ÚRO, která byla pověřena tyto resoluce jako sliby předat oficiálně vládě.

5.18. Uskutečňování dvouletého hospodářského plánu

Jedním z pramenů informací o plnění dílčích úkolů 2LP jsou pravidelné měsíční zprávy Ústřední plánovací komise (dále ÚPK)⁵³, sestavované na podkladě statistických hlášení.

V první zprávě⁵⁴ o plnění 2LP v měsíci lednu (1947) se konstatuje, že největší pozornost je soustředěna na uhelný a zušlechťující průmysl, jež mají stanoveny největší úkoly, a na jejichž splnění závisí úspěch celého 2LP. Jednotlivým závodům byla proto uložena povinnost zasílat měsíčních hlášení, která zpracovával Státní úřad statistický. Toto nově zavedené periodické statistické šetření se nazývalo „Spěšné hlášení o plnění plánu“ a týkalo se jen závodů zúčastněných na plánované výrobě. Získané údaje byly otiskovány také v časopisech „Hospodář“ a „Průmyslový věstník“. Vedle toho bylo zavedeno rovněž měsíční, ale rozsáhlejší šetření o výrobě, odbytu, stavu zásob a spotřebě nejdůležitějších surovin podle plánovaných skupin výrobků ve většině průmyslových podniků⁵⁵. Třetím nově zavedeným periodickým šetřením byla statistika potřeby paliv a energie v průmyslových závodech, která se prováděla čtvrtletně.

V průběhu roku 1947 se ukázal jako neuspokojivý počet osob převedených z činné služby státu, samosprávy a veřejných korporací. Akce

⁵² VA ČMKOS, f. NHK, k. 43, inv. č. 131c, Oběžník Ústř. propagační komise ÚRO VIII/2-109/46 z 10. pros. 1946.

⁵³ Tato komise byla zřízena na základě § 7 dekretu č. 63/1945 Sb.

⁵⁴ VA ČMKOS, f. NHK, k. 70, inv. č. 188f, Zpráva ÚPK o splnění dílčích úkolů v měsíci lednu 1947, ÚPV, generální sekretariát Hospodářské rady, Č.j. HR-3000/47-ÚK.

⁵⁵ VA ČMKOS, f. NHK, k. 70, inv. č. 188f, Ústřední svaz čsl. průmyslu v roce 1947, s. 69.

nesplnila očekávání. Podle mého názoru se tomu nelze divit, protože stát praktikoval centralistické rozhodování, které bylo velmi náročné na byrokratický aparát.

Nepřímo byl příliv pracovních sil usměřován zvýšením mezd, přednostním nárokem na získání bytu, přídávky potravin pro určité kategorie pracujících, přednostním zásobováním oděvy a zvýšenou péčí o rekreaci.

Problémy s nedostatečným krytím potřeb pracovních sil se objevovaly v těch průmyslových oborech, v nichž šlo o namáhavou práci, probíhající za nepříznivých podmínek. Nejhorší situace byla v průmyslu kamene a zemin (cihelny, štěrkárny, kamenolomy, vápenky), v hutnictví, v průmyslu pilařském, sklářském a v průmyslu báňském.

V zemědělství byl nedostatek pracovních sil krátce po skončení války kompenzován přílivem německých pracovních sil. Situace se dramaticky zhoršila hromadným odsunem Němců v druhé polovině roku 1946. Akutní problém byl řešen pomocí dobrovolných brigád a nasazením vojska. Na tuto situaci reagovalo ministerstvo sociální péče vyhláškou, která stanovila povinnost veškeré české mládeži narozené v letech 1927 a 1928 pracovat tři měsíce v zemědělství⁵⁶. Povinnost se mimo jiné nevztahovala na osoby, které byly v učebním nebo stálém pracovním poměru, žactvo v posledním ročníku středních škol, účastníky uhelných brigád nebo ženy od počátku třetího měsíce těhotenství. Tímto krokem bylo získáno celkem 105.953 chlapců a děvčat.

Dále byl v zimních měsících 1946-47 proveden přesun maďarských zemědělských dělníků z Jižního Slovenska včetně určitého počtu slovenských zemědělských dělníků. Také byly uzavřeny dohody o přisunu zemědělských pracovních sil s Bulharskem, Rumunskem a Itálií. V rámci těchto dohod bylo získáno celkem 12.077 stálých zaměstnanců. Také se rozběhl návrat reemigrantů. Např. jen v období od 1. ledna do 1. září 1947 se nově do práce

⁵⁶ Vyhláška ze dne 12. srpna 1946, běž. č. 1621 o pomoci mládeže v zemědělství (Úř. I., I., č. 145/1946 a směrnice MSP ze dne 16. srpna 1946, běž. č. 1635, o výjimkách z povinné pomoci mládeže v zemědělství (Úř. I., I., č. 147/1946).

včlenilo 15.022 reemigrantů a 13.933 dalších osob (většinou žen z domácnosti). Přesto tyto přírůstky nebyly schopny kompenzovat úbytek pracovních sil způsobených odsunem Němců.

Další reakcí na tuto situaci bylo vytváření přímé pracovní družby měst a venkova – provádění zemědělských brigád. V každé obci byly vytvářeny místní komise pro zajištění zemědělských prací. Z Prahy bylo do konce měsíce září 1947 vysláno 31.262 brigádníků a v celých českých zemích cca 80 tisíc.

V lesnictví bylo dle statistik Ústředí nositelů pojištění k 1. květnu 1947 pojištěno pro případ nemoci 52.701 zaměstnanců lesních správ. Vzhledem ke kůrovcové kalamitě bylo potřeba získat 7.000 lesních dělníků. Tento problém byl vyřešen MSP, které vyhlásilo 150% mzdový příplatek, který byl vyplácen za předpokladu minimálního 14 denního pracovního poměru a výkonu 1 plnometr na pracovníka⁵⁷.

Ke zlepšení situace ve stavebnictví měl přispět výnos ministerstva sociální péče ze dne 9. června 1947, kterým byly časové mzdy ve stavebnictví zvýšeny o 25 procent a byly provedeny úpravy úkolových sazeb. OÚOP mimoto vyplácely nově včleňovaným osobám do stavebnictví vybavovací příspěvek 1.000,- Kč a poskytovaly zdarma pracovní obuv a oděv.

V průběhu plnění 2LP postupně ustupoval problém opatření nových pracovních sil před problémem zvýšení výkonnosti zařazených pracovníků.

5.19. Brigády

V dokumentu Komise pro dobrovolné pracovní akce při NHK ÚRO⁵⁸ se píše, že dobrovolné pracovní akce v 1945 nesly všechny znaky chvatné improvizace. Podobná situace se opakovala i v roce 1946, kdy se počítalo s tím,

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ VA ČMKOS, f. NHK, k. 71, inv. č. 191a, „Letošní organizace dobrovolných pracovních akcí“, pod č. VI/1-110/47, 1412/47.

že odsun Němců z hornictví a zemědělství bude proveden až na podzim, ale došlo k němu již počátkem léta, což si vyžádalo okamžité řešení. Podle soupisu provedeného státním úřadem statistickým ke dni 1. září 1946 bylo v zemědělství stále zaměstnaných osob o 696.000, tj. o 31,3% méně než v r. 1930⁵⁹. Z tohoto počtu tvořili 400.000 odsunutí Němci.

V roce 1947 byly brigády již organizované a za účasti NV měly celonárodní charakter. Odpovědnost za průběh akcí nesly podle vydaných směrnic jednak NV (okresní a místní) a jednak OÚOP (pobočky).

V každém okrese existovaly příslušné okresní a místní komise pro zajištění zemědělských prací. Ministerstvo zemědělství ve svých pokynech⁶⁰ uvádí, že politické vedení a politickou zodpovědnost má okresní národní výbor (jeho předseda osobně odpovídá za řádné fungování komise). Technické provedení usnesení a úkolů komise přísluší OÚOP. Úkolem těchto komisí bylo právě pečovat o řádný průběh dobrovolných pracovních akcí⁶¹.

Pro potřeby dobrovolné pracovní pomoci byla v Praze a v Brně zřízena Zemská vyrovnávací ústředí, která vyřizovala otázky přesahující rámec úkolů jednotlivých okresů.

Ústředního řízení všech dobrovolných pracovních akcí se účastnila také NHK ÚRO. Podle jejích pokynů dohlížely na tyto akce jednotlivé KOR, vlastní provádění spočívalo na OOR, jejichž úkolem bylo spolupracovat s příslušným referentem ONV a dohlížet, aby

- veškeré závody, podniky, úřady, ústavy apod. v jejich okrese se účastnily na akci úhelných, zemědělských a strojních brigád; závody dřevozpracujícího průmyslu na akci kůrovcových brigád,
- aby ONV plnily své úkoly v souvislosti s dobrovolnými pracovními akcemi

⁵⁹ Tamtéž, MZ, odbor IV/6, Výbor zemědělských brigádníků : Všem zemědělským brigádníkům!

⁶⁰ Pokyny MZ ze dne 20. března 1947, čj. 47.944/IV/647.

⁶¹ Tamtéž,

- aby bylo důsledně využito možností daných zákonem č. 121/1946 Sb. a k práci v zemědělství byli přinuceni všichni, kdo se práci vyhýbají,
- aby brigády byly vysílány jen k těm, jejichž rodinní příslušníci sami cele v zemědělství pomáhají.

Oproti předchozím rokům byla prosazována tzv. „stálá pracovní družba“ – jednotlivé ONV vysílaly brigády stále do téhož dolu, aby vznikl úzký přátelský vztah mezi oběma organizacemi. Občané měli mít „svůj důl“ a „svůj tábor“, kde byli brigádníci ubytováni.

NV, kterým se během kalendářního roku podařilo vyslat celkem 1% občanů do čtyřměsíčních brigád, měly nárok na zvláštní přiděl uhlí v hodnotě 50 Kg na každého brigádníka a vykonanou směnu.

Pro řešení obtížné situace v zemědělství v roce 1947 bylo rozhodnuto vytvořit tzv. „stálé pohotové brigády“ v závodech. Tuto akci měla mít na starosti závodní skupina ROH a závodní rada ve spolupráci se správou závodu. Byl zde návrh, aby se všichni zaměstnanci zavázali vzdát jednoho dne z každého týdne své řádné dovolené. Bylo navrženo, aby pohotové brigády tvořily 6-12% celkového stavu zaměstnanců, a v případě nedostatku pracovních sil během nepřítomnosti brigády, aby se dobrovolně prodloužila pracovní doba o ½ a 1 hodinu denně nebo byla vyhlášena nedělní národní směna.

Kůrovcové brigády: ministerstvo průmyslu vyzvalo svým výnosem⁶² prostřednictvím Hospodářské skupiny pilařského průmyslu závody dřevozpracujícího průmyslu, aby uvolnily pro kůrovcové brigády alespoň 20% svých zaměstnanců. Pilařské závody byly povinny do tří dnů sestavit po dohodě se závodní radou nebo se závodním důvěrníkem seznamy brigádníků, které (od dubna do června) na zdolání této kalamity uvolní na dobu cca 3 měsíců. Distribuci následně provedly OÚOP za součinnosti svých poboček. Seznamy brigádníků měly tyto úřady povinnost ihned odeslat MSP (odd. A-I/1).

⁶² Výnos MP č. XII/5-96.501/47. Tento problém řešily i oběžníky MSP č. 65/47, 66/47 a 98/47.

MSP vydalo dne 7. května 1947 výnos týkající se vyčíslení dílčích pracovních úkolů při potírání kůrovcové kalamity a Ministerstvo zemědělství dne 10. května 1947 výnos ohledně zvláštních mzdových prémie na lesní práce v oblastech zamořených kůrovcem⁶³.

Všem brigádám byla společná zásada, že závod, který má důležité úkoly dané 2LP, vysílá brigády tak, aby neohrozil splnění svých provozních úkolů.

Oběžník č. 851. ZNV v Praze ve věci uhelných brigád⁶⁴ poukazuje na některé problémy, které se při organizaci brigád vyskytly, např. některé ONV vysílaly na brigády nedostatečně vybavené brigádníky, zvláště ve špatné obuvi. Problémem byly osoby bez pracovního poměru nebo osoby, které nebyly příslušníky svobodných povolání. ZNV rozhodl, že takové osoby se do brigád zařazovat nebudou. Často také vázla spolupráce místních NV a některých OÚOP.

Přes probíhající nábor byl počet brigádníků v roce 1947 stále nedostatečný, svědčí o tom dopis Ústředního svazu průmyslu adresovaný NHK ÚRO⁶⁵, ve kterém se hovoří o svízelné situaci v báňském průmyslu, kde k 1. říjnu 1947 činil schodek v potřebě pracovních sil 13.000 osob, což mělo podle odhadu způsobit 19% pokles v těžbě oproti plánu do konce kalendářního roku. Dále svaz v tomto dopise uvádí některá data o postavení brigádníků, která měla být využívána na podporu dalšího náboru:

1. dosavadní pracovní poměr brigádníka zůstává zachován,
2. jízdenka na pracoviště v brigádě je zdarma,
3. při jízdě domů se poskytuje 60% (u svobodných 50%) sleva,
4. brigádník má nárok na deputátní uhlí (27q),
5. vyplácí se rodinná podpora 22,- až 49,- Kčs denně u brigádníků, kteří jsou nuceni žít odděleně,
6. OÚOP doplácí rozdíl mezi dosavadním výdělkem a základním výdělkem brigádníka na dole,

⁶³ VA ČMKOS, f. NHK, k. 71, inv. č. 191a, Dopis NHK ÚRO, pod č.j. VI/1-85.300/47-Mvk/bc.

⁶⁴ VA ČMKOS, f. NHK, k. 71, inv. č. 191b, Oběžník č. 851 ZNV v Praze.

⁶⁵ Tamtéž, Dopis Ústř. Svazu čsl. Průmyslu, č.j. 42813/III/dr Fi/Pi.

7. ubytování a stravování je společné a činí zpravidla 22,50 Kč denně,
8. na základě žádosti obdrží brigádník od OÚOP příspěvek na pracovní obuv a šatstvo (až 500,- Kčs při 4 měsíční brigádě)⁶⁶.

Na druhé straně se objevilo nebezpečí všeobecné nespokojenosti horníků z mzdové disparity mezi jejich výdělkem a výdělkem brigádníků, na které upozornila Komise pro uhelné brigády ministerstva průmyslu⁶⁷.

5.20. Závěrečná zpráva vlády o průběhu plnění 2LP

Se závěrečným hodnocením 2LP předstoupila vláda před NS a ve své zprávě⁶⁸ zhodnotila tento plán jako splněný. Především v průmyslu bylo dosaženo plánovaných 110% předválečné výroby. Ve zprávě se konstatuje, že v průběhu plnění 2LP se vyskytly překážky, které mohly jeho splnění ohrozit. Na prvním místě zpráva uvádí katastrofální sucho v roce 1947.

Kriticky se v rámci průmyslu zpráva vyjadřuje o plánované úrovni produktivity práce, které nebylo dosaženo. Příčiny vláda spatřovala v množství tzv. odpadlých hodin (nepřítomnost na pracovišti). V roce 1948 dosáhla absence 14% celkové pracovní doby. Nepříznivě se vyvíjel poměr mezi vzrůstem produktivity práce a průměrnými výdělky.

Zemědělství plán nesplnilo. V roce 1947 následkem sucha dosáhla čistá hodnota zemědělské výroby jen 70,9% plánu a v roce 1948 90,1%. Vedle sucha je zde jako druhý faktor, který ovlivnil nesplnění plánu, uváděna „záškodnická činnost“ vesnických boháčů, kteří škodili při provádění druhé pozemkové reformy. Je zde vyzdvihnuta pomoc Sovětského svazu v mechanizaci polních prací.

⁶⁶ V tomto dopise je citován oběžník MSP č. 181 ze dne 4.7.1947, j.z.A-I-5031-4/7-47.

⁶⁷ VA ČMKOS, f. NHK, k. 71, inv. č. 191b, Zápis z porady Komise pro uhelné brigády konané dne 9.7.1947.

⁶⁸ *Průběh plnění hospodářského plánu 1947 – 1948 : Závěr. zpráva vlády Národnímu shromáždění o plnění dvouletého plánu.* Uspořádal Státní úřad plánovací. Praha, 1949.

Plán ve stavebnictví také nebyl splněn. V roce 1947 byl splněn na 67,4% a v roce 1948 na 84,4%. Věcně byly stavební investice v 2LP splněny ze $\frac{2}{3}$. Nejhuře byl stavební plán splněn v úsecích průmyslu a zemědělství. Hlavní důvod nesplnění plánu byl spatřován v tom, že do února 1948 byla valná část stavebních podniků ovládána kapitalistickými podnikateli. Nepříznivě působila organizační roztříštěnost a nevyvinutá technická úroveň stavebního průmyslu.

Životní úroveň se podle této zprávy pohybovala v roce 1947 na 113% a v roce 1948 asi na 118% předválečné úrovně (počítáno ve stálých cenách). Veřejná i soukromá spotřeba připadající průměrně na jednoho obyvatele dosáhla v 2LP průměrně 106-111% předválečné úrovně.

Plán mobilizace pracovních sil byl v průmyslu splněn na 102,4%. V zemědělství byl problém nedostatku pracovních sil vyřešen zaváděním mechanizace polních prací a brigádnickou výpomocí. Ve stavebnictví byl plán mobilizace pracovních sil splněn ze $\frac{2}{3}$. Z dopravy byla část pracujících převedena do jiných hospodářských úseků.

V závěru této zprávy se připomíná, že 2LP je nutné posuzovat i podle změn, které nastaly v třídní struktuře hospodářství, čímž je míněna druhá etapa znárodnění, ke které došlo po únorovém puči v roce 1948, a která posunula dosavadní hospodářství k socialistickému hospodářství.

6. Vzpomínky pamětníků (oral history)

6.1. Vymezení výzkumu

V této části bakalářské práce se věnuji analýze informací z let 1945 – 1948, které jsem získal od žijících pamětníků. Vycházel jsem z předpokladu, že je třeba pro tuto práci oslovit minimálně ročníky 1930 a vyšší, tedy pamětníky, kterým v době osvobození bylo alespoň 15 let, a kteří vstupovali do pracovního

procesu nebo se rozhodli dokončit přerušená studia. Dále jsem se vzhledem k nedostatku času a prostředků rozhodl oslovit především osoby, které nebyly členy KSČ, a naopak měly negativní zkušenosti s následujícím komunistickým režimem. Předpokládal jsem, že mezi nimi existuje větší naděje, že narazím na svědectví o přemístění do jiného zaměstnání, zákazu vykonávat určité povolání nebo na zkušenost s výpovědí a jednáním s OÚOP. V neposlední řadě zde bylo i hledisko psychologické. Lidé, kteří byli aktivními komunisty nebo vstupovali do KSČ kvůli osobnímu prospěchu, v dnešní době nemají příliš zájem o těchto skutečnostech hovořit, a už vůbec ne o věcech, které nejsou hodnoceny kladně.

Jsem si vědom toho, že vzpomínky jsou pravděpodobně stylizované a některé události překryly pozdější mnohem intenzivnější zážitky z období let padesátých. Rozhodl jsem se proto využít ve svých závěrech pouze základní informace a osobní zkušenosti jednotlivců a daleko opatrněji posuzovat vzpomínky již nežijících pamětníků reprodukované dalšími osobami. Při přípravě výzkumu jsem zvažoval jak tyto pamětníky oslovit a uvědomil jsem si, že do množiny vhodných kandidátů k výzkumu patří např. i členové ČSBS (Český svaz bojovníků za svobodu), kteří byli často perzekuováni, odmítali vstupovat do KSČ, neměli nárok na lépe placená zaměstnání atd. Jedním z důvodů, proč jsem se je rozhodl oslovit, je i jejich dobrá organizovanost. S laskavou pomocí tiskové mluvčí ÚV ČSBS v Praze, pí. Helmichové, se mi skutečně podařilo tyto pamětníky oslovit. Získané informace jsou velmi kusé a místy jistě nepřesné, někteří dokonce odmítli na tuto dobu vůbec vzpomínat. Přesto podle mého názoru mají určitou vypovídací hodnotu.

Pro účely výzkumu jsem sestavil jednoduchý dotazník, podle kterého jsem postupoval. V dotazníku byla otázka po jménu, roce a místě narození, kde dotyčná osoba pracovala po válce až do roku 1948, jestli se osobně setkala s důsledky distribuce pracovních sil, o kterých se píše v této práci, tj. má-li především zkušenosti s výpovědí, přemístěním do jiné práce, s brigádami apod., jak dotyčná osoba pocítovala vliv komunistů, a také jaké zažívala pocity po osvobození v květnu 1945.

Při výběru oblastí výzkumu, jsem upřednostnil okresy, které v poválečném období trpěly nedostatkem pracovních sil, a kde mohla být naděje, že získám nějaké informace k této práci: Sokolov, Děčín, Chomutov, Most, Teplice, Jablonec, Česká Lípa, Ostrava aj. Nevynechal jsem však ani členy ČSBS v Praze. Bohužel vzhledem k věku dotázaných byla tato práce velmi komplikovaná⁶⁹.

6.2. Omezení výzkumu

Výběr dotazovaných je omezen již zadáním, jejich věk by se měl pohybovat ideálně kolem 80 – 90 let. Většina dotázaných v tomto výzkumu má minimálně středoškolské vzdělání, těžištěm by však měly být osoby, které pracovaly jako dělníci, tedy osoby s nižším vzděláním. Vzhledem k možnostem je výzkum omezen na osoby, které jsou členy organizace, jejichž členství je omezeno určitými vstupními kritérii, nejedná se tedy o náhodný vzorek populace, který vzhledem k požadovanému věku lze jen těžko získat.

6.3. Zhodnocení výzkumu

Osoby, které se zúčastnily výzkumu, po válce intenzivně prožívaly euforii a očekávaly, že se jejich osobní situace zlepší. Kdo mohl, snažil se dokončit vzdělání a pak si vlastními silami hledal zaměstnání. V uvedeném vzorku není žádná osoba, které by práci zprostředkoval OÚOP, dotazovaní si existenci těchto úřadů pamatují, mají jakýsi pojem o tom, že představitelé závodu (podniku) ve kterém pracovali, s těmito úřady komunikovali, ale jich se tato jednání příliš nedotýkala. Téměř všichni zažili řadu brigád v zemědělství a v průmyslu, což svědčí o masovosti těchto opatření a jejich vlivu na zmírnění nedostatku pracovních sil. Respondent č. 7 z Děčína pocítil důsledky opatření, které omezovalo zvyšování počtu pracovních sil ve státní sféře, navíc byl přesunut na jiné místo. Na jeho příkladě lze také ukázat, že minimálně někteří

⁶⁹ V příloze č. 6 uvádím odpovědi jednotlivých respondentů.

lidé tato opatření nepociťovali jako omezení svobody, ale podřizovali se jim, protože cítili, že jde o zájem celku, který má přednost před zájmy jednotlivců. Z vyprávění respondentů č. 3 a č. 4 lze usuzovat, že na některých místech ještě před převzetím moci komunisty v únoru 1948 bylo patrné zneužívání pravomoci veřejného činitele, kdy byli lidé nuceni k podepsání přihlášky do KSČ členy závodní rady nebo jinými úředníky. Kdo tak neučinil vzdával se možnosti na lepší pracovní místo. Lze usuzovat (neověřeno), že v některých podnicích při vytváření jmenných seznamů dělníků nebo zaměstnanců, kteří měli být přesunuti na jiné místo nebo se museli vrátit do původních povolání, se již v této době přihlíželo ke stranické příslušnosti a k členství v KSČ.

7. Vliv státních rozhodnutí na motivaci k práci

V této práci jsem analyzoval činnost státního aparátu, vedoucí ke zlepšení situace v poválečném hospodářství a především konkrétní kroky k odstranění akutního nedostatku pracovních sil. Velmi důležitým nástrojem státních institucí byla stimulace pracovního jednání především dělnických profesí, směřující k zvýšení jejich motivace pracovat v určitých hospodářských oborech, ve kterých byl vlivem různých okolností (odsun Němců, namáhavá a špatně placená místa, aj.) pociťován nedostatek pracovníků. Činnost institucí v motivování občanů ať už do nových míst přicházet nebo zvyšovat produktivitu práce či pracovat o svém volnu, byla natolik intenzivní, že se chci pokusit dané období z tohoto pohledu znovu zhodnotit.

Dalším popudem k tomuto hodnocení bylo vyjádření vlády, která v závěrečné zprávě o 2LP přiznává, že v rámci průmyslu nebylo dosaženo plánované úrovně produktivity práce. Příčiny vláda spatřovala v nepřítomnosti na pracovišti. Nepříznivě se také vyvíjel poměr mezi vzrůstem produktivity práce a průměrnými výdělky.

Odborná ekonomická literatura popisuje lidskou motivaci jako vnitřní podněty, které vedou k určitému jednání. Zdrojem motivací jsou potřeby, návyky, zájmy, hodnoty a ideály. Vedle schopností, tvoří motivace druhou základní subjektivní, osobnostní determinantu výkonnosti člověka (Hindls, Holman, Hronová 2003, 247).

Vydeme-li z faktu, že produktivita práce nedosahovala očekávaných hodnot, je pravděpodobné že se alespoň v jednom z těchto faktorů výkonnosti skrýval nějaký problém.

Co se týče kvalifikačních předpokladů a schopností pracovníků, ovlivnil nepříznivě situaci na pracovním trhu jednak odsun kvalifikovaných německých pracovních sil, na jejichž místo se hlásily většinou méně kvalifikovaní pracovníci, s malými zkušenostmi v oboru, kteří neznali místní situaci. Současně proběhlo znárodnění, které, vyvlastnilo cca 65% podniků a závodů. Čeští vlastníci a vedení těchto firem bylo vyhnáno a nahrazeno národními správci. Do čela závodů byly jmenovány správy podniků a do čela zaměstnanců závodní rady, dbalo se především o jejich mravní čistotu a bezúhonnost vzhledem k období protektorátu, až pak se hodnotily jejich schopnosti. V řadě podniků vyvíjela nátlak na určitá místa KSČ s ROH a podmiňovala přijetí pracovníka do určitého místa stranickou legitimací. Řada lidí, kteří byli nestraníci nebo příslušeli k jiným partajím, ztrácela motivaci zvyšovat si kvalifikaci. Jsou zde i vzpomínky některých respondentů výzkumu, provedeného v rámci této práce, kteří nakonec nepracovali na pozici, adekvátní jejich dosaženému vzdělání.

Lze tedy uzavřít, že schopnosti a kvalifikační předpoklady (navíc v průběhu protektorátu byly zavřeny školy) mnoha lidí v této době nedosahovaly potřebné úrovně, což pravděpodobně negativně ovlivnilo celkovou produktivitu práce i výkonnost jednotlivců.

Na motivaci jednotlivců pracovat, podle mého názoru, určitě pozitivně působila poválečná doba, plná euforie a naděje na lepší budoucnost. Státní aparát sice uzákonil pracovní povinnost, ale na druhou stranu sliboval, že odstraní nezaměstnanost. Lidé se chtěli seberealizovat, žádali o lepší zaměstnání

než měli dosud, byli ochotni se odstěhovat do pohraničí a začít nový život. Mnoho lidí přišlo válkou o majetek a o prostředky, potřebovali si vydělat peníze. Navíc fungoval přidělový systém a potraviny na černém trhu byly drahé. To všechno působilo jako motivační faktor pro vstoupení do zaměstnání.

V průběhu plnění 2LP v letech 1947-48 však začaly státní instituce poukazovat na to, že pracovní výkonnost lidí klesá. Jak jsem zmínil, v roce 1948 dosáhly absence zaměstnanců 14% celkové pracovní doby. Jaké byly příčiny tohoto jevu?

GLOS ve své knize o plánované distribuci pracujících píše, že za snížením pracovního úsilí a výkonnosti stojí zvýšená jistota stálosti pracovního poměru u zaměstnanců, protože pracovní zákonodárství učinilo rozvázání pracovního poměru obtížnější než tomu bylo dříve (byl vyžadován souhlas závodní rady a OÚOP).

Na další okolnost, která snižovala motivaci zaměstnaných lidí, nás upozorňuje opět Glos, kdy píše: *„Lidé usilují především o sociální vzestup. Návrat do povolání, které pro ně znamená zhoršení životních, pracovních a mzdových podmínek, je příliš hlubokým zásahem do jejich života a setkává se s odporem, který v demokracii nelze přemoci úředními opatřeními.“* (Glos 1948, 65) Naráží zde bezpochyby i na okolnost, že lidem přesunutým proti své vůli do původního povolání, byl v případě nižší mzdy dorovnáván plat pouze po dobu tří měsíců.

Úřady pochopitelně přistoupily k řadě opatření, která se však ukázala jako ne příliš účinná. Nejjednodušším způsobem se jevila úprava mzdových podmínek. Např. lidem, kteří se měli vrátit do stavebnictví bylo nabídnuto lepší finanční ohodnocení než v jiných oborech, přesto, jak popisují v první části této práce, souhlasilo s návratem jen 10% původních stavebních dělníků. S jistým zjednodušením lze říct, že většině jednotlivců, kteří uvažovali ekonomicky, se i tak tato nabídka nevyplatila. Výše odměny buď nebyla adekvátní těžké práci nebo nedosahovala výše předchozího výdělků.

Dalším způsobem, jak se úřady snažily motivovat nové potenciální pracovní síly, byly nejrůznější podpory: placené jízdné, poskytnutí ošacení, a pracovní obuvi, podpora na vedení dvojí domácnosti, příspěvek na přestěhování, aj. Efektivitu podpor snižoval fakt, že úřední jednání, která předcházela udělení podpor, byla příliš zdlouhavá.

Na tomto místě bych se chtěl pokusit o jednoduchou hypotetickou úvahu o efektivitě přemístění pana XY do původního povolání v rámci mobilizace pracovních sil do továrny mimo bydliště. Do nákladů je nutné zapsat opakované jednání byrokratického aparátu (ROH, OÚOP, NV, závodní rady atd.), který nejprve musel vytipovat našeho pana XY a zapsat na seznam kandidátů na přemístění, poté celou záležitost projednat s jednotlivými organizacemi. Při odeslání pana XY do nového zaměstnání mu bylo proplaceno jízdné, opatřena pracovní výstroj a obuv. Protože byl odloučen od rodinných příslušníků, byla mu vyplácena podpora na vedení dvojí domácnosti. Další prostředky byly vyplaceny minulému zaměstnavateli, který dostal příspěvek na úhradu mzdy při zkrácené výpovědní lhůtě, příspěvek na úhradu odbytného a příspěvek na úhradu rozdílu pojistného. Další čísla na straně výdajů představoval zvýšený počet zameškaných hodin a nižší produktivita pana XY, který působil v této práci v podstatě nedobrovolně. Na druhé straně této bilance je pouze práce, kterou tento pracovník v daném období vykonal. Z dnešního pohledu se mi jeví mnohem efektivnější přesunout část nákladů spojených s hledáním a vyřízením zaměstnání na pana XY, nechat trh, aby určil spravedlivou výši mzdy, snížit počet úředníků atd.

Státní aparát si v té době počínal i jinak neefektivně. Na str. 19 se zmiňují o zcela neuspokojivých výsledcích rozsáhlého šetření úřadů ochrany práce, které přezkoušely v rámci zajištění pracovních sil pro zemědělskou výrobu bez valného úspěchu tisíce dřívějších čeledínů a zemědělských dělníků.

Vzhledem k závěrečné zprávě vlády o plnění plánu se lze domnívat, že celkový objem vynaložených prostředků na poskytování podpor nebyl úměrný dosaženým výsledkům v získávání nových pracovních sil a neprojevil se dostatečně na pracovní výkonnosti zaměstnanců.

Zvýšit motivaci zaměstnanců se pokusila řešit ÚRO, když 28. října 1945 vyhlásila „Národní soutěž“ mezi jednotlivými podniky, závody, dělníky a úředníky. Dne 1. května a 28. října se vyhlašovaly pololetní výsledky a nejlepším závodům a jednotlivcům byly udělovány ceny.

Další z možností, jak zvýšit počet pracovních sil, bylo motivování žen, aby vstoupily do zaměstnání. Bylo však nutné ženám zvýšit mzdy, vybudovat jesle, mateřské školy, zvýšit přídavky pro veřejné zaměstnance, jejichž ženy byli výdělečně činné aj.

Dalším způsobem jak motivovat pracovníky byla propagace jednotlivých vládních opatření. Mezi lidmi se měla vyvolat taková hnutí, aby se práce stala národní ctí a naopak ti kdo nepracovali, se měli v očích ostatních stát nepřáteli a zběhy.

Vláda používala strategie „cukr a bič“, když neslibovala vyšší životní úroveň a neposkytovala různé formy podpor, byla rozhodnuta trestat:

„Má-li mít příkázání na určité pracovní místo význam, musí mít úřad možnost donutit příkázaného, aby se výměru podřídil. (...) Peněžitá pokuta zpravidla nestačí, neboť může být plně vyvážena vyšším výdělkem za práci konanou z vlastního rozhodnutí.“ (GLOS 1948, 65)

Všechny tyto skutečnosti měly současně pozitivní i negativní vliv na motivaci lidí zapojit se do pracovního procesu a pracovat efektivně. Nemám dostatek informací, abych mohl rozhodnout, jaká byla v této motivovanost lidí účastnit se pracovního procesu. Mohu pouze zopakovat dobové vyjádření, že zajištění dostatečného počtu pracovních sil přestalo být akutním problémem na rozdíl od klesající pracovní výkonnosti.

8. Závěr

V této práci jsem si vytkl za cíl analyzovat a zhodnotit průběh distribuce pracovních sil v období mezi osvobozením Československa v květnu 1945 a koncem roku 1948, který je zároveň rokem dokončení dvouletého hospodářského plánu. Násilný komunistický puč, který proběhl uprostřed plnění tohoto plánu, definitivně nasměroval československé hospodářství cestou socialistického experimentu.

První část práce rozebírá právní normy, na základě kterých distribuce pracovních sil probíhala, všímá si i nejdůležitějších norem, které ovlivnily celé politické a hospodářské prostředí této doby včetně dekretů o znárodnění, zákona o národní mobilizaci pracovních sil a zákona o dvouletém hospodářském plánu.

Cílem první části také bylo pokusit se rozhodnout o pravdivosti teze, že poválečný právní řád umožňoval v oblasti pracovního práva příkazování k práci podobně, jak tomu bylo v rámci totálního nasazování během protektorátu. Po analýze obou právních řádů tvrdím, že poválečný právní řád skutečně obsahoval prvek přinucení k práci stejně jako protektorátní zákony. Některé paragrafy zákonů, které se touto problematikou zabývaly, byly dokonce použity v doslovném znění. V poválečném Československu zůstala zachována územně organizační struktura protektorátních úřadů práce, které byly pouze přejmenovány na úřady ochrany práce, pracovní knížky pak na pracovní průkazy. Velmi závažné důsledky pro budoucí chápání pracovní povinnosti, práva na práci a svobody jednotlivce, mělo i dobové chápání samotného prvku přinucení k práci. Zaměstnanci mohlo být přikázáno nastoupit do pracovního procesu nebo se vrátit do původního zaměstnání, pro které byl vyškolen, jestliže to vyžadovaly potřeby dvouletého hospodářského plánu. Jak je řečeno v jednom z příspěvků na toto téma, (svobodné) právo zaměstnance se mohlo uplatnit jedině tam, kde nebylo v rozporu s naléhavým veřejným zájmem. Z informací v první části dokonce vyplývá, že prezident si byl tohoto omezení svobody vědom, souhlasil s ním, a dokonce byl přesvědčen o jeho nezbytnosti, má-li nový model řízení hospodářství fungovat. Znovu se tak podle mého názoru

ukazuje, že svobodu jednotlivce nelze omezit ve prospěch žádného zájmu, natož zájmu veřejného.

Druhou tezí, kterou zde nemohu zcela potvrdit je vztah mezi pracovní povinností nebo nucením k práci a produktivitou práce. Pravdou je, že systém obsahoval prvek přinucení a byla uzákoněna pracovní povinnost a přestože se vláda včetně dalších institucí (např. ROH) snažila v lidech všemožně posílit národní uvědomění a pocit sounáležitosti, v závěrečné zprávě musela přiznat, že plánované úrovně produktivity práce nebylo dosaženo. Nelze však posoudit nakolik se v této skutečnosti projevila jistota spočívající v nemožnosti zůstat bez práce, nespokojenost se současným zaměstnáním, frustrace po nucené změně povolání, nedostatek kvalifikovaných sil nebo vyšší nemocnost z hlediska špatné výživy a vyšší únavy z náročného šestidenního pracovního týdne.

V druhé části jsem se pokusil popsat co nejpodrobněji strukturu organizací, které se zabývaly náborem, umístováním a vůbec celým procesem distribuce pracovních sil včetně jejich územního uspořádání počínaje vládou až po poslední pobočku okresního úřadu práce. Byl jsem nucen znovu pátrat v dekretch a zákonech, které jednotlivým úřadům a institucím předepisovaly jejich strukturu a povinnosti vůči nadřízeným složkám. Další informace o jejich činnosti jsem čerpal ve Všeodborovém archivu a v Národním archivu na Chodovci. Zároveň jsem se zabýval vlastním průběhem dvouletého hospodářského plánu, který byl na začátku druhého roku své existence poznamenán převzetím moci komunisty, což mělo mimo jiné negativní vliv na množství vydaných tištěných publikací.

Dvouletý hospodářský plán byl podle zprávy vlády, kterou předložila NS, splněn. Vzhledem k tomu, že tyto informace byly otištěny v roce 1949, dovoluji si malou pochybnost o jejich absolutní věrohodnosti, nicméně zpráva obsahuje i řadu negativních poznatků. Přes všechna opatření nedostatek pracovních sil trval i v dalších letech. Opatření vlády byla tedy v této době relativně úspěšná. Nejsem zastáncem komunismu a myslím si, že jedním z důvodů toho, že byl plán celkově splněn, byla naděje, kterou do tohoto režimu

lidé vkládali, a díky které byli ochotni část svých svobod investovat do očekávané lepší budoucnosti.

Seznam použité literatury

- BENEŠ, E. *Demokracie dnes a zítra*. Praha : Společnost Edvarda Beneše, 1999. První vydání: *Democracy today and tomorrow*. London, Macmillan & co., limited, 1939.
- GLOS, B. *Plánovitá distribuce pracujících : Problém pracovních sil v poválečném Československu*. Praha : Ministerstvo informací, 1948.
- HINDLS, R.; HOLMAN, R.; HRONOVÁ, S., aj. *Ekonomický slovník*. Praha : C. H. Beck, 2003.
- KALINOVÁ, L. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby : K dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 119 s. ISBN 80-7285-043-1.
- KAPLAN, K. *Československo v letech 1945-1948*. 1. část, Praha : SPN, 1991. 153 s. ISBN 80-04-25699-6.
- OČENÁŠEK, R. *První hospodářský plán v Československu*. Brno, 1947.
- Organisace československého státního zřízení : Přehled úřadů a veřejných institucí s rozvrhem jejich agend*. Praha : Orbis, 1946.
- PRAŽÁK, J. Národní mobilizace pracovních sil v druhém čtvrtletí 1947. *Sociální revue : Orgán ministerstva ochrany práce a sociální péče*, 1947, roč. 22, č. 9-10, s. 249.
- Průběh plnění hospodářského plánu 1947 – 1948 : Závěr. zpráva vlády Národnímu shromáždění o plnění dvouletého plánu*. Uspořádal Státní úřad plánovací. Praha, 1949.
- ROZEHNAL, A. *Odborové hnutí v Československé republice*. New York : National Committee for a Free Europe, Research and Publications Service, [1953], s. 48.
- SCHMIDT, O. Pracovní síly v dvouletém plánu. *Sbírka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1946-47*, Česká společnost národohospodářská, 1947, č. 4, s. 3 – 11.
- TŮMA, O. Předmluva. In *Východiska, očekávání a realita poválečné doby : K dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 119 s. ISBN 80-7285-043-1.

Články v seriálových publikacích

JUNGMANN, F. *Politický úkol dvouletky – nová ústava*. Sociální revue : Orgán ministerstva sociální péče, 1947, roč. 22, č. 1-2, s. 1-5.

KRAUS, F. Účel odborových organizací a jejich postavení ve státě a ve společnosti. *Sociální revue : Orgán ministerstva ochrany práce a sociální péče*, 1945, roč. 20, č. 1-2, s. 5.

MICHAL, V. Právo na práci a československý právní řád. *Sociální revue : Orgán ministerstva ochrany práce a sociální péče*, 1946, roč. 21, č. 1-2, s. 1-7.

Návrh na zařazení žen do výroby. *Sociální revue : Orgán ministerstva sociální péče*, 1946, roč. 21, č. 11, s. 307-308.

Seznam zkratk

2LP – Dvouletý hospodářský plán

ČSBS – Český svaz bojovníků za svobodu

KOR – Krajská odborová rada

MNV – Městský národní výbor

MOPSP – Ministerstvo ochrany práce a sociální péče

MSP – Ministerstvo sociální péče

NHK ÚRO – Národohospodářská komise ÚRO

NOÚZ – Národní odborová ústředna zaměstnanecká

NV – Národní výbor

NSS – Nejvyšší správní soud

ONV – Okresní národní výbor

OOR – Okresní odborová rada

OÚOP – Okresní úřad ochrany práce

ROH – Revoluční odborové hnutí

SNB – Sbor národní bezpečnosti

SNR – Slovenská národní rada

SÚP – Státní úřad plánovací

ÚNS – Ústavodárné národní shromáždění

ÚOP – Úřad ochrany práce

ÚPK - Ústřední plánovací komise
ÚPV – Úřad předsednictva vlády
ÚRO – Ústřední rada odborů
ZNV – Zemský národní výbor
ZÚOP – Zemský úřad ochrany práce

Seznam citovaných právních norem

Dekret prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944, č. 18 Úř. věst. čsl. o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění

Dekret prezidenta republiky č. 1/1945 Sb. o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné

Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a útvarů

Dekret prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. ze 17. července 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení

Dekret prezidenta č. 63/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č. 71/1945 Sb. ze dne 19. září 1945 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly čs. státního občanství podle dekretu č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945

Dekret prezidenta republiky č. 88/1945 Sb. z 1. října 1945 o všeobecné pracovní povinnosti

Dekrety prezidenta republiky č. 100 až 103/1945 Sb. z 24. října 1945, jež znárodnily doly, průmyslové podniky, banky a pojišťovnictví

Dekret prezidenta republiky č. 104/1945 Sb. z 24. října 1945 o závodních a podnikových radách

Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy

Vládní nařízení č. 4/1945 Sb. z 5. května 1945 o volbě a pravomoci národních výborů

Vládní nařízení č. 13/1945 Sb. ze dne 4. června 1945 o zatímní výstavbě úřadů ochrany práce

Zákon č. 121/1946 Sb. z 16. května 1946 o zajištění pracovních sil pro zemědělskou výrobu v rámci národní výstavby státu

Zákon, č. 144/1946 Sb. z 16. května o jednotné odborové organizaci

Ústavní zákon č. 153/1946 Sb. z 10. července 1946, jímž se mění ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 2. dubna 1945, č. 1 Sb., o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné

Zákon č. 192/1946 Sb. z 25. října 1946 o dvouletém hospodářském plánu

Zákon č. 27/1947 Sb. ze dne 13. února 1947 o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu

Zákon č. 48/1947 Sb. z 19. března 1947 o organizaci péče o mládež

Zákon č. 87/1947 Sb. z 9. května 1947 o některých opatřeních k provedení národní mobilizace pracovních sil

Vládní nařízení č. 156/1947 Sb. z 2. září 1947, kterým se částečně provádí ustanovení § 2 zákona o některých opatřeních k provedení národní mobilizace pracovních sil

Vládní nařízení č. 157/1947 Sb. z téhož dne o podpůrných opatřeních k provedení národní mobilizace pracovních sil

Nález č. 5/1995 Sb. Ústavního soudu České republiky

Právní normy z doby nesvobody

Vládní nařízení č. 190/1939 Sb. z 25. července 1939 o všeobecné pracovní povinnosti

Vládní nařízení č. 193/1939 Sb. z 25. července 1939 o úřadech práce

Vládní nařízení č. 46/1940 Sb. z 23. ledna 1941 o provedení neodkladných prací mimořádné státně politické nebo hospodářské důležitosti

Vládní nařízení č. 173/1940 Sb. z 11. dubna 1940 o přikazování pracovních sil k zemědělským pracím

Vládní nařízení č. 192/1941 Sb. z 16. května 1941 o výstavbě úřadů práce

Vládní nařízení č. 237/1941 Sb. z 29. května 1941 o podpoře včleňování do práce

Vládní nařízení č. 241/1941 Sb. z 26. června 1941 o pracovních knížkách

Vládní nařízení č. 291/1941 Sb. z 25. července 1941 o vydávání pracovních knížek

Vládní nařízení č. 347/1941 Sb. ze 14. srpna 1941 o úpravě poměrů v odborových organizacích

Vládní nařízení č. 44/1943 Sb. z 11. února 1943 o uvolnění pracovních sil k válečně důležitým úkonům

Vládní nařízení č. 250/1943 Sb. z 27. srpna 1943, o podpoře při včleňování do práce

.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Pozice prezidenta Beneše v londýnském exilu jistě nebyla jednoduchá a není mou snahou ji hodnotit. Chci tu zmínit několik poznámek z jeho knihy *Demokracie dnes a zítra*, které mohou být podle mého názoru klíčem k pochopení postojů prezidenta Beneše v poválečném období a jeho názorů na poválečné hospodářství.

Beneš se v této knize nejprve vyjadřuje zásadně odmítavě k marxismu a jeho teorii třídního boje, varuje před sociálním utopismem. Základem demokracie je podle Beneše etický systém, zavrhuje boj jako základní a jediný princip sociálního dění a vývoje (Beneš 1999, 132). Dále píše, že demokracie nevychází z kolektivního vědomí, nýbrž je v podstatě individualistická, vychází z vědomí jednotlivcovy individuality, a považuje lidskou bytost za prvotní a základní, zatímco každá společenská aktivita je druhotná.

V otázce menšin zde Beneš píše o nutnosti provést po válce „*přemístění obyvatelstva v daleko širší míře než po válce poslední*“. (Beneš 1999, 210)

Během války dochází Beneš k názoru, že po válce musí nutně nastat změny. O liberální buržoazní demokracii prohlašuje, že „*se po dnešní světové válce do svých dřívějších pozic nemůže vrátit*“. Podle Beneše „*liberální*

buržoazní demokracie po roce 1918 až 1919 politicky svých problémů nezvládly (...)“ (Beneš 1999, 216)

Na jiném místě Beneš mluví o kritice, která dopadala na hlavu předválečné demokracie a demokracii vytýkala, že nemá odvalu a schopnosti řešit důrazněji a soustavněji hlavní sociální problémy a ostřeji zasáhnout do hospodářské struktury moderní společnosti. Píše, že kritikové (nikoli ti radikálnější) se shodovali, že je třeba sáhnout hlouběji k opatřením strukturálním, tj. kolektivizujícím a socializujícím. (Beneš 1999, 217). Beneš souhlasí, že je nutné k některým strukturálním změnám společnosti přistoupit.

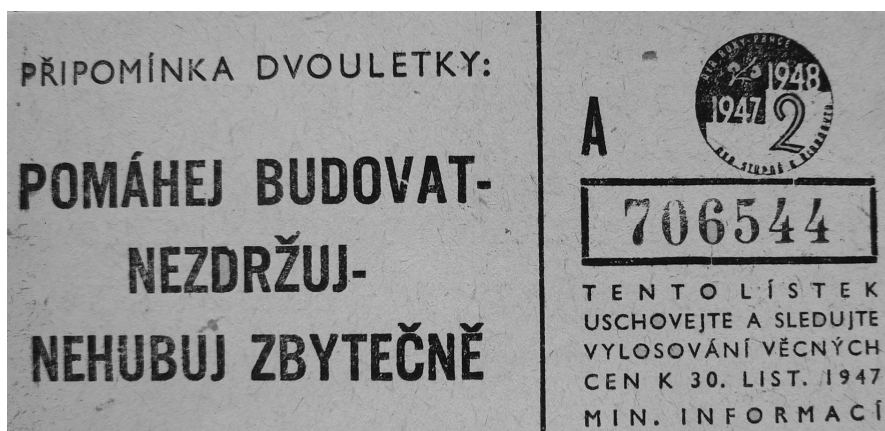
O vztahu systému politické demokracie a sovětského socialismu jednoznačně prohlašuje, *„že je správné i nutné, aby – stejně jako dnes ve válce – oba tyto systémy svorně spolupracovaly a navzájem se loajálně tolerovaly i po válce“*. (Beneš 1999, 222)

Poslední citát z této knihy prezidenta osvětluje Benešovu normotvornou činnost v závěru války a v období před únorem 1948:

„(...) ve věcech praktické sociální a hospodářské výstavby poválečné společnosti – musí se (demokracie) podstatně reformovat a musí mít odvahu k značným kompromisům ve smyslu omezení práv soukromého majetku a ve smyslu socializačním.“ (Beneš 1999, 229)

Z poválečného vývoje vyplývá, že některé tyto Benešovy názory byly posléze uplatněny v praxi. Jakou roli v tom hrály další činitelé jako vliv KSČ, poválečná euforie, následky války, politika SSSR, nejsem schopen na rozhodnout. Na tomto místě chci pouze poukázat na to, že jestliže Beneš na začátku své knihy tvrdí, že demokracie je individualistická, a považuje lidskou bytost za prvotní a základní, a na konci říká, že demokracie musí mít odvahu omezit práva soukromého majetku (tedy práva jednotlivců), tak jde podle mého názoru o protichůdná stanoviska.

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Oral history – záznamy z provedeného výzkumu (2006)

Respondent č. 1

Pohlaví: žena

Bydliště: Litvínov

Rok narození: 1924

Vzdělání: středoškolské, jazyky

Za války byla v koncentračním táboře - pomáhala fr. zajatcům. Po válce cítila všeobecnou euforii. Pracovala v bavlnářském podniku a později v chemických závodech, v zahraničním oddělení (ovládala cizí řeči).

V r. 1947 se účastnila během pracovní doby brigády na pomoc zemědělství (sběr okurek). Na přinucení ke změně povolání si před Únorem 1948 ve svém okolí nepamatuje. V březnu 1948 byla přemístěna na místo písáčky. V té době se začaly projevovat praktiky KSČ. Nebyla ve straně, odmítla podepsat členství a tak neměla kádrové předpoklady pro setrvání na daném místě. Po návratu z mateřské se již na rovinu dověděla, že když není v KSČ, nemá nárok na slušné zaměstnání. Měla podepsat – raději odešla a byla nějakou dobu bez práce, pak pracovala na půl úvazku.

Respondent č. 2

Pohlaví: muž

Bydliště: Praha

Rok narození: 1916

Vzdělání: vysokoškolské - profesor, historik

Osobně se ho mobilizace prac. sil jako státního úředníka nedotkla.

Pracovních brigád se nezúčastnil.

Respondent č. 3

Pohlaví: muž

Bydliště: Teplice

Rok narození: 1921

Vzdělání: vysokoškolské - PF UK a Vysoká škola báňská v Ostravě, dnes předseda oblastní organizace ČSBS v Teplicích

Po válce předseda závodní rady v odboru pro udržování dráhy v Ostravě, kde byl do podzimu 1945, tam se již setkal se zneužíváním pravomocí veřejného činitele, byl na něho vyvíjen nátlak komunistickými členy závodní rady, aby doporučil jejich lidi (nevalné úrovně) na školu výpravčích. Poté odešel studovat práva do Prahy a po studiích pracoval v železorzudných dolech v Mníšku a v Ejpovicích u Plzně. V prosinci 1947 až v lednu 1948 se dozvěděl, že pro něho není místo v Ostravě, protože nebyl ve straně. Pracovat v té době v Ostravě bylo výhodné – možnost vyššího výdělků.

Po válce cítil euforii - hrdost a víru v českou státnost.

Respondent č. 4

Pohlaví: žena

Bydliště: Plzeň

Rok narození: 1927

Vzdělání: středoškolské, bývalá učitelka mateřské školy v Plzni

Nebyla členkou KSČ, manžel (roč. 1920, již zemř.) byl zaměstnancem

Ředitelství státních drah v Plzni, dle jeho svědectví již před Únorem 1948 dávali zaměstnavatelé zaměstnancům přihlášky do KSČ, on nepodepsal a byl přesunut na manuální práci – na stavbu kolejí.

Respondent č. 5

Pohlaví: muž

Bydliště: Ostrava

Rok narození: 1930

Vzdělání: Vysokoškolské, bývalý ředitel Městského archivu v Ostravě

Vzhledem k věku absolvoval v poválečném období pouze brigády na sklizení lnu, kterých se účastnilo celé gymnázium, byli ubytováni v prázdné vesnici po odsunu Němců v pohraničí.

Respondent č. 6

Pohlaví: žena

Bydliště: Souš u Mostu

Rok narození: 1934

Vzdělání: vyučená švadlena

Po válce probíhaly dobrovolné brigády – uklízení a čištění cihel z rozvalin po bojích. Účastnila se také brigád v zemědělství, dle jejího vyjádření nikdo nechápal tyto brigády jako povinnost. Brigád se účastnila celá škola i s učiteli. Učitelé vyhotovovali seznamy účastníků. Tatínek zemřel v koncentračním táboře, byl v odboji. V roce 1949 se chtěla začít učit švadlenou, ale pracovní úřad jí oznámil, že nemá učňovské místo. K jeho získání nakonec pomohlo, že se tatínek účastnil odboje.

Respondent č. 7

Pohlaví: muž

Bydliště: Mělník, po válce až do dnes žije v Děčíně

Rok narození: 1922

Vzdělání: vysokoškolské

Účastník odboje, zraněn, po válce měl možnost léčit se 10 měsíců ve Švýcarsku. Po návratu si hledal práci sám.. Po roce 1948 následovala persekuce, označen za oportunistu, 15 let pásl krávy. Z jeho vzpomínek vyplývá, že každý kdo mohl, sháněl si práci sám.

Na vedoucí místa se dostáli méně kvalifikovaní lidé, kteří neměli zájem s kýmkoli diskutovat a zabývat se něčí kritikou.

Zkušenost s distribucí práce: ještě před únorem 1948 krátce pracoval jako rostlinolékař na ONV v Děčíně. Byl pozván na jednání k předsedovi, který mu oznámil, že musí odejít, protože vzhledem k zákonu, který omezuje přijímání nových pracovníků do státní správy, na jeho místo nastoupí bývalý vedoucí zrušené pobočky pošty z pohraniční obce. Nepamatuje si, jestli měl vůbec podepsanou prac. smlouvu, ani ho to v té době nezajímalo. Nenapadlo ho se proti tomuto rozhodnutí odvolat.

Respondent č. 8

Pohlaví: muž

Bydliště: Praha

Rok narození: 1921

Vzdělání: vysokoškolské

Po návratu z koncentráku dostal podporu 500,- K. Pracoval v Praze ve státní sféře jako úředník. Na žádné brigádě nebyl, výpověď nedostal a nepamatuje si na žádné potíže.

Respondent č. 9

Pohlaví: žena

Bydliště: Kutná Hora

Rok narození: 1930

Vzdělání: dvouletá obchodní škola

Ve 14 letech totálně nasazena ve skladech Wehrmachtu, kam ji k nástupu vyzval pracovní úřad v Kutné Hoře.

Na obchodní škole (1945-1947) probíhala výuka i v sobotu. Na brigádu tito studenti nemuseli. V roce 1947 si našla práci sama, pracovala v sekretariátu Národně socialistické strany, tuto skutečnost zaměstnavatel pouze ohlásil místnímu OÚOP, který vše bez problému schválil.

Po válce cítila obrovské ulehčení.

Respondent č. 10

Pohlaví: muž

Bydliště: Praha

Rok narození: 1925

Vzdělání: absolvent střední průmyslové školy

Po válce pracoval v ČKD jako technik, účastnil se zajištění součástek na výrobu raket V2 (do června 1945). Práci v ČKD si našel sám. Brigád se neúčastnil.

V ČKD se o něho zajímali Národní socialisté.

Po válce si představoval, že se vrátí poměry, které byly za 1. republiky.

Respondent č. 11

Pohlaví: muž

Bydliště: Frýdek Místek

Rok narození: 1925 v Karviné

Vzdělání: v roce 1946 maturoval na gymnáziu v Ostravě.

Od 1. listopadu 1946 byl zaměstnán v Hospodářském družstvu (cca 200 zaměstnanců), kde setrval až do roku 1986, kdy odešel do důchodu. Práci si sehnal sám bez pomoci OÚOP. Žádné brigády neabsolvoval.

Respondent č. 12

Pohlaví: žena

Bydliště: Nový Jičín

Rok narození: 1932

Vzdělání: nedokončené středoškolské

V roce 1945 žila v Karviné. Od roku 1947 studovala Odbornou školu pro ženská povolání. V roce 1949 byla tato škola z politických důvodů změněna na zdravotní školu, na této škole však ve studiu nepokračovala a odešla. Během studia jezdili studenti na povinné jarní nebo podzimní brigády v délce 14 až 21 dní. V létě navíc musela sama absolvovat brigádu a přinést o tom doklad ředitelce školy. Po válce cítila euforii a očekávání. Rodina respondentky navíc očekávala návrat otce z války, který však ve válce zahynul.

Respondent č. 13

Pohlaví: muž

Bydliště: Karviná

Rok narození: 1918

Vzdělání: vysokoškolské - báňský inženýr

Vysokou školu dokončil v listopadu 1947 a nastoupil jako báňský inženýr na dole „Suchá“ (dnes „Dukla“) v Havířově. Práci si zajistil sám, inženýrů byl velký nedostatek. V květnu 1945 dobrovolně vstoupil do KSČ. Na šachtě v té době fungovaly buňky KSČ, Soc. dem. strany a Nár. socialistů, ale tlak nevyvíjely. Doly prováděly náborů a slibovaly přidělení bytů. Tyto akce byly dle tohoto respondenta poměrně úspěšné. Nepamatuje si, že by byl někdo před únorem 1948 nucen k práci v dole. Po válce všichni zažívali euforii a byli vděční za osvobození Sovětské armádě, která při osvobození vedla útok mimo území Ostravska, tak že zůstalo uchráněno válečných následků. Místa v dole nebyla obsazována na základě stranických legitimací. Mnoho lidí v jeho okolí vstupovalo do KSČ vysloveně ze zjištěných důvodů, že jim členství pomůže v lepším živobytí.

Respondent č. 14

Pohlaví: muž

Bydliště: Dolní Lutyně

Rok narození: 1925

Vzdělání: inženýr ekonomie (VŠE v Praze)

Během války v koncentrační táboře, po osvobození dostudoval obchodní akademii (1949), pak studia v Praze. Během střední školy studenti pomáhali (v roce 1945) na dole „Doubrava“, protože škola neměla dostatek uhlí. V létě absolvovali brigády v zemědělství a museli přinést do školy potvrzení. Otec pracoval jako naddůlní – bezpečnostní technik. Za 1. republiky si připlácel na připojištění k důchodu. V roce 1948, kdy šel do důchodu, dostal příspěvek jen několikrát, ale pak mu byl zrušen a nedostal nic. Již před únorem 1948 se na střední škole komunisté snažili, aby všichni studenti vstoupili do SSM.

Respondent č. 15

Pohlaví: muž

Bydliště: Rychvald, okr. Karviná

Rok narození: 1925

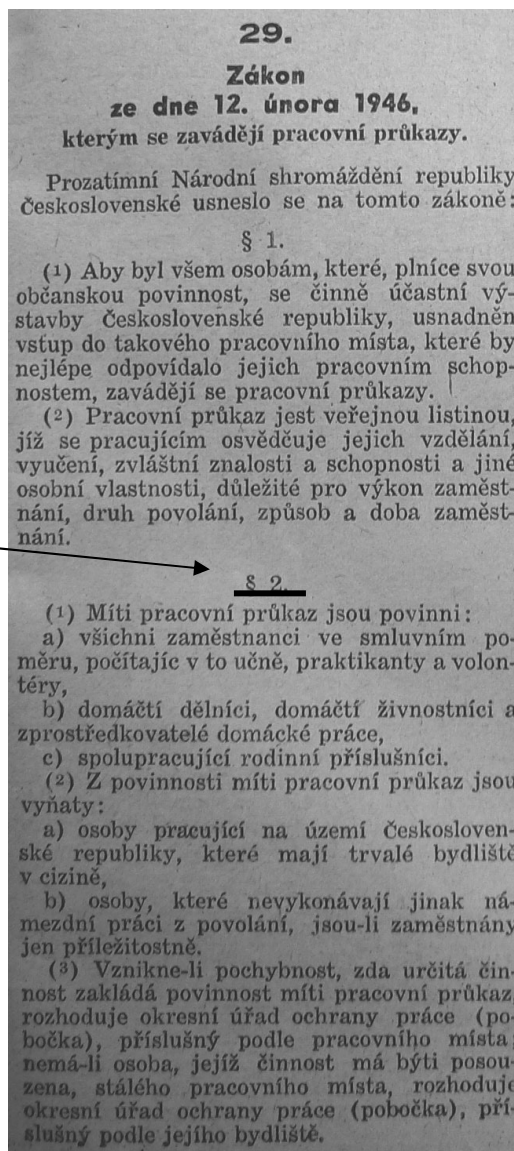
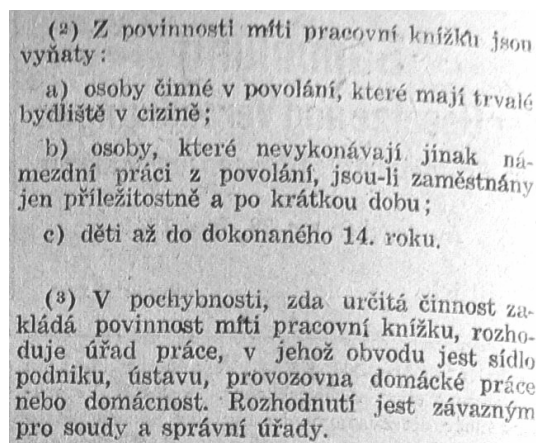
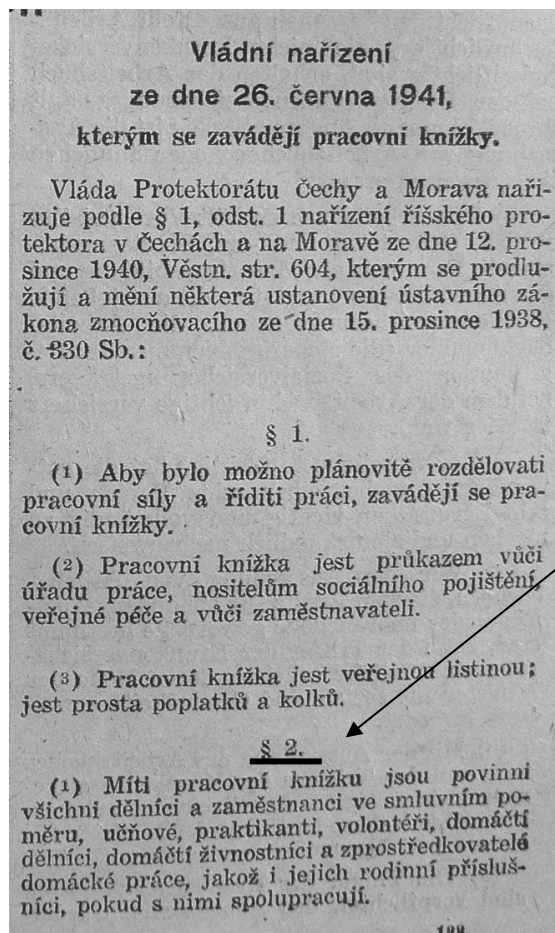
Vzdělání: Vysokoškolské – báňský inženýr

Za války bojoval v armádě. Po návratu dostudoval Vyšší strojní průmyslovou školu v Karviné (1949). V průběhu školního roku chodil na brigády do dolů –

fáral na šachtě, aby si přivydělal. Delší brigády (cca 5-6 týdnů) absolvoval v létě v železárnách Bohumín. Podle jeho vzpomínek školy vyzývaly k brigádám, ale šlo o nepovinné akce. Školy mezi sebou soutěžily a proto vyžadovaly potvrzení o letních brigádách. Protože bojoval na západní frontě, měl od svého návratu po válce problémy. Dokonce neměl dostudovat střední školu. Nakonec dostal „dvěstěpětapadesátku“ a školu dokončil. Dle jeho názoru nebyl problém získávat pracovní síly pro doly. Zájemci přicházeli za lepším výdělkem a za slibem, že dostanou byt.

Příloha č. 4

Porovnání zák. č. 29/1946 Sb. se zák. č. 241/1941 Sb. Řada ustanovení zákona z roku 1946 používá formulací, které se nacházejí v zákoně z roku 1941.

Téměř totožná jsou ustanovení, týkající se sankcí:

§ 9.

(1) Vězením do šesti měsíců a pokutou do 50.000 Kč nebo jedním z těchto trestů bude potrestán okresním úřadem, pokud jeho čin není trestný přísněji podle jiných trestních zákonů, kdo

a) vědomě použije pracovní knížku, která byla vydána pro jiného, jako by byla vydána pro něho;

b) přenechá pracovní knížku, pro něho vydanou, jinému k použití;

c) neoprávněně si dá vydati nebo má několik pracovních knížek.

(2) Vězením do šesti týdnů nebo pokutou do 20.000 Kč bude potrestán okresním úřadem, pokud jeho čin není trestný přísněji podle jiných trestních zákonů, kdo úmyslně nebo z nedbalosti

a) učiní nesprávně nebo neúplně údaje o své osobě nebo o svém povolání, požadované od něho úřadem práce nebo nositelem nemocenského pojištění pro vydání nebo doplnění pracovní knížky;

b) jsa zaměstnavatelem opatří pracovní knížku poznámkami;

c) jsa zaměstnavatelem neoprávněně zadržuje pracovní knížku;

d) zaměstnává osobu povinnou mít pracovní knížku dříve, než mu tato osoba předložila pracovní knížku, nebo kdo jsa povinen mít pracovní knížku vykonává zaměstnání dříve, než předložil zaměstnavateli pracovní knížku;

e) jsa domácím dělníkem, domácím živnostníkem nebo zprostředkovatelem domácí práce nebo spolupracujícím rodinným příslušníkem osoby povinné mít pracovní knížku nedá si neprodleně vydati pracovní knížku.

(3) Jednání proti předpisům §§ 4 až 6 trestají se, nejde-li o čin uvedený v odstavcích 1 a 2 nebo o jednání trestně přísnějším trestem podle jiných trestních zákonů, vězením do 14 dnů nebo pokutou do 5000 Kč.

(4) Na činy uvedené v odstavcích 1 a 2 nelze použít ustanovení § 320, písm. e) a g) trestního zákona.

(5) Byla-li uložena pokuta, buď zároveň pro případ její nedobytnosti uložen náhradní trest vězení podle míry zavinění v mezích sazby trestu na svobodě, na čin stanovené. Byl-li vedle pokuty uložen i trest na svobodě, nesmí trest na svobodě spolu s náhradním trestem vězení přesahovati nejvyšší mez sazby trestu na svobodě.

§ 7.

(1) Vězením (uzamčením) do šesti měsíců a pokutou do 50.000 Kčs nebo jedním z těchto trestů bude potrestán správními úřady k návrhu okresního úřadu ochrany práce, pokud jeho čin není trestný přísněji, kdo

a) použije pracovní průkaz, vydaného pro jinou osobu,

b) přenechá jinému k použití svůj pracovní průkaz,

c) dá si vydati nebo jinak si opatří několik pracovních průkazů,

d) úmyslně zničí pracovní průkaz svůj nebo někoho jiného.

(2) Vězením (uzamčením) do šesti týdnů nebo pokutou do 20.000 Kčs bude potrestán správními úřady k návrhu okresního úřadu ochrany práce, pokud jeho čin není trestný přísněji, kdo úmyslně nebo z hrubé nedbalosti

a) učiní nesprávně nebo neúplně údaje o své osobě nebo o svém povolání, požadované od něho okresním úřadem ochrany práce (pobočkou) pro vydání nebo doplnění pracovního průkazu,

b) učiní nebo potvrdí nesprávně nebo neúplně údaje o trvání zaměstnání v pracovním průkazu zaměstnance,

c) opatří pracovní průkaz poznámkami mimo zápis o zaměstnání a jeho trvání,

d) zadržuje pracovní průkaz.

(3) Jiná jednání nebo opomenutí, přičítají se předpisům §§ 2, 4 a 5 tohoto zákona nebo předpisům vydaným k jeho provedení, stíhají okresní úřady ochrany práce pořádkovou pokutou až do výše 10.000 Kčs.

(4) Byla-li uložena pokuta, buď zároveň pro případ její nedobytnosti vyměřen náhradní trest vězení podle míry zavinění v mezích sazby trestu na svobodě na čin stanovené. Byl-li vedle pokuty vyměřen i trest na svobodě, nesmí trest na svobodě spolu s náhradním trestem vězení přesahovati nejvyšší mez sazby trestu na svobodě.